

۱. مقدمه

قاره آسیا تقریباً ۳۳/۴ درصد سطح اراضی کشاورزی جهان را شامل می‌شود. بخش باغبانی در این قاره، به طور روزافزونی خود را به سمت جهت‌گیری و تطبیق با روند بازار هماهنگ می‌سازد. این روند باید با توانمندی‌های تکنولوژیکی و بسترسازی‌ها، ایجاد مهارت‌های لازم در نقل و انتقالات محصول پس از برداشت، تدارکات و سازماندهی متناسب و در عین حال افزایش مهارت‌های مدیریتی و بازاریابی و یک سیاست حمایتی - محیطی دارای نظم و اصول، مورد پشتیبانی و حمایت قرار گیرد.

از لحاظ مدیریتی، کشورهای پردرآمدی مانند ژاپن و کره تا حد بسیار زیادی در اجرای روش‌های مدیریتی پس از برداشت محصولات باغی موفق عمل کرده‌اند، به طوری که این امر موجب به حداقل رسیدن زیان ناشی از محصولات فاسد شدنی شده است، در عین حال کشورهای دیگری با درآمد متوسط مانند فیلیپین، تایلند و مالزی نیز روش‌ها و استراتژی‌هایی را به مورد اجرا گذارده‌اند که برای ارتقای ظرفیت‌های مدیریت پس از برداشت، طراحی شده است. در این میان بسیاری از کشورهای با درآمد متوسط و کم، توجه خود را به ظرفیت‌سازی معطوف کرده‌اند تا بتوانند خسارت‌های وارده به میوه و سبزیجات را به حداقل ممکن برسانند و تلاش می‌کنند که بر مشکلات فنی، زیربنایی و مدیریتی فائق آمده و به این ترتیب کیفیت، بهداشت و ایمنی محصولات خود را حفظ کنند.

بالارفتن سطح درآمدها، تقاضای مصرف‌کننده نسبت به رعایت مسایل بهداشتی و ایمنی مواد غذایی، بالا رفتن سطح کیفیت و مطلوبیت میوه و سبزیجات وارداتی، افزایش نرخ شهرنشینی، پیشرفت‌های علمی و فنی، و رشد چشمگیر سوپرمارکت‌ها و فروشگاه‌های زنجیره‌ای مواد غذایی آماده، ایجاد می‌کند که کشورهای منطقه برای حفظ توان رقابتی خود در بخش میوه، صیفی و سبزیجات، سیاست‌ها، چارچوب‌های مقرراتی و زیرساختارهای شایسته و متناسبی را به اجرا گذارده و ظرفیت‌های لازم را برای مدیریت پس از برداشت و بازاریابی به وجود آورند.

ایران نیز در میان کشورهای آسیایی مستثنی نبوده و لازم است به مدیریت بخش‌های مختلف اقتصادی از جمله بخش کشاورزی توجه جدی داشته باشد. با وجود نوسان سیاست‌های چندین دهه اخیر، بخش کشاورزی کشور توانسته است ضمن تقویت سایر بخش‌های اقتصادی با قدرت به حیات خود ادامه داده و

در شرایط نامطلوب نیز ظرفیت‌های نوینی را ارائه دهد. به همین دلیل توجه به توسعه بخش کشاورزی به عنوان پیش شرط توسعه اقتصادی، ضروری است. از این بخش در برنامه‌های دوم و سوم توسعه به عنوان محور توسعه نام برده شده است. بر همین اساس، عملکرد این بخش که شامل عملکرد زیربخش‌های زراعت و باغداری، دامپروری، جنگل و مرتع و شیلات است، برای رشد و توسعه سایر بخش‌های اقتصاد کشور و کل اقتصاد بسیار قابل توجه می‌باشد.

برخی کارشناسان معتقدند که اجرای سیاست‌های حمایتی همچون تقویت تشکل‌های تعاونی و صنعتی روستایی، اعمال سیاست‌های صحیح قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی، ارائه به موقع تسهیلات اعتباری و حمایت کامل از کشاورزان و تولیداتشان از طریق بیمه محصولات کشاورزی در موفقیت بخش کشاورزی مؤثر می‌باشد. از سوی دیگر مشکلاتی نیز وجود دارد که کشاورزی را با دشواری‌های پیچیده‌ای مواجه کرده است. به طور مثال، هنوز راه‌های روستایی توسعه نیافته‌اند و وسایل حمل و نقل نیز به میزان کافی و موردنیاز در اختیار تولیدکنندگان قرار نمی‌گیرد. همچنین بازار به صورت مستقیم در اختیار تولیدکنندگان محصولات کشاورزی نیست و کشاورز مجبور است محصول خود را در اسرع وقت و تقریباً به اولین مشتری بفروشد. لذا نظام نقدینگی بر بخش کشاورزی حاکم است و نظام اعتباری در این بخش معنا ندارد. به همین علت نرخ سرمایه‌گذاری در این بخش منفی است و کاهش ضریب مکانیزاسیون، شاهدی بر این ادعا می‌باشد.

در میان محصولات کشاورزی، محصولات باغی از لحاظ صادرات و ارزآوری جایگاه ویژه‌ای دارند. بدون تردید ایران شرایط اقلیمی و کشاورزی مناسب برای تولید محصولات باغی متنوع از سردسیری تا گرمسیری را دارا می‌باشد و به واسطه برخورداری از منابع آب و خاک و نیروی انسانی ماهر، قادر است محصولات با کیفیت مناسب برای مصرف داخلی و یا صادرات، تولید کند.

به هر حال، برای اتخاذ هر تصمیمی ابتدا لازم است از وضعیت موجود در بخش، مشکلات و چالش‌های آن، اطلاعات لازم و کافی جمع‌آوری شده تا با استفاده از آن، سیاستگذاری‌ها و برنامه‌ریزی‌ها در جهت بهبود وضعیت صورت گیرد. با توجه به نقش بخش کشاورزی در اقتصاد و توسعه کشور و از جمله اهمیت زیربخش باغبانی در بخش کشاورزی ایران، از سوی دیگر با توجه به پایین بودن رتبه صادراتی محصولات باغی در مقایسه با ظرفیت تولید کشور، بررسی چالش‌های این بخش و زیربخش و تلاش در جهت رفع آنها

ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین در این مطالعه، با بهره‌گیری از مطالعات و پژوهش‌های انجام‌شده، سعی بر آن است چالش‌ها و مشکلات موجود در زیربخش باغبانی کشور مورد مطالعه قرار گرفته و در نهایت نقش بانک در زمینه کاهش این چالش‌ها مورد بررسی قرار گیرد.

۲. نقش و اهمیت بخش کشاورزی در توسعه کشور

بخش کشاورزی به لحاظ دارا بودن قابلیت‌ها و ظرفیت‌های قابل توجه جایگاه ویژه‌ای در اقتصاد ایران داشته و به عنوان یکی از بخش‌های اصلی اقتصاد کشور شناخته شده است. رسالت اصلی این بخش به عنوان بخش تولیدکننده غذا، تأمین نیازهای غذایی افراد جامعه می‌باشد. اما با توسعه تولید، این بخش می‌تواند افزون بر تأمین غذای کافی، در تأمین نیازهای دیگر بخش‌های اقتصادی نیز مشارکت داشته باشد. لذا باید سیاستگذاری در این بخش با نگاهی به سیاست‌های کلان کشوری صورت پذیرد.

بی‌تردید مرحله‌ای از توسعه که کشورهای در حال توسعه از جمله ایران خواهان آن می‌باشند، رشد اقتصادی بسیار سریع برای کاهش فقر و رونق کل زندگی افراد می‌باشد. وجود درآمد سرشار نفت به معنی توسعه اقتصادی کشور نیست، اما اعتبارات لازم برای انجام فعالیت‌هایی که روی هم رفته متضمن رشد اقتصادی هستند، فراهم می‌آورد. در این میان بخش کشاورزی سهم عمده و مهمی از این فعالیت‌ها را به خود اختصاص می‌دهد، ولی توسعه کشاورزی خود نیازمند تخصیص منابع شایان توجهی است. توسعه اقتصادی همواره با گذار اقتصاد از سهم غالب صنعت و خدمات همراه بوده است. آهنگ این گذار به آهنگ رشد بخش کشاورزی بستگی دارد. رشد کشاورزی هر قدر سریعتر باشد، اهمیت نسبی آن در اقتصاد با سرعت بیشتری کاهش می‌یابد. زیرا درآمد اضافی کشاورزی بیشتر در بخش‌های غیرکشاورزی هزینه می‌شود و بدین ترتیب حتی به رشد سایر بخش‌ها سرعت می‌بخشد. کاهش نسبی سهم بخش کشاورزی اغلب این تعبیر نادرست را به ذهن می‌رساند که می‌توان بخش کشاورزی را به نفع بخش‌هایی که رشد بیشتری دارند نادیده گرفت. در حالی که درست عکس این مطلب صادق است. در ادبیات توسعه اقتصادی در مراحل اولیه توسعه، با توجه به این که بخش کشاورزی دارای ارتباط پسین قوی‌تری با سایر بخش‌های اقتصادی است، برای سرعت بخشیدن به گذار اقتصادی بهینه، بایستی مورد تشویق قرار گیرد. در دهه‌های ۱۹۵۰ و ۱۹۶۰ که بسیاری از کشورهای در حال توسعه، توسعه اقتصادی را مترادف با توسعه صنعتی تلقی

می‌کردند و بر مبنای استراتژی "اول توسعه صنعتی" و با تأکید بر این بخش به بهای غفلت ورزیدن از بخش کشاورزی، برنامه‌های توسعه اقتصادی خود را تدوین نمودند، با گذشت زمان دریافتند که بدون توسعه بخش کشاورزی، توسعه اقتصادی ناممکن است و عدم سرمایه‌گذاری در این بخش منجر به کند شدن و یا توقف توسعه اقتصادی می‌گردد. از این رو کشورهای در حال توسعه یکی پس از دیگری متوجه نقش کشاورزی در توسعه اقتصادی شدند و به استراتژی "توسعه صنعتی مبتنی بر استراتژی توسعه بخش کشاورزی" یا "استراتژی متوازن" روی آوردند.

به طور کلی توسعه کشاورزی به فرآیندی گفته می‌شود که در جریان آن نتایج زیر به دست می‌آید^۱:

(الف) افزایش تولید و عرضه فرآورده‌های کشاورزی (مواد غذایی و مواد خام اولیه مورد نیاز سایر بخش‌ها)،

(ب) بالا رفتن ارزش افزوده بخش کشاورزی از طریق فرآوری و ذخیره‌سازی تولید،

(ج) افزایش درآمد و سود تولیدکنندگان،

(د) افزایش ظرفیت اشتغال و کاهش فقر در روستاها و بهبود و ارتقای امکانات رفاهی و اجتماعی،

(ر) کاهش هزینه تولید فرآورده‌های کشاورزی،

(ز) افزایش توان صادرات، تأمین ارز، جایگزینی صادرات به جای واردات و در نهایت افزایش درآمد

ملی.

برای دستیابی به نتایج فوق، باید امکانات و شرایط بالقوه بخش کشاورزی را به دقت مورد بهره‌برداری قرار داد.

لازم به ذکر است که میزان سرمایه به لحاظ قابلیت تبدیل آن به دیگر عوامل در فرآیند تولید، نقش بسیار با اهمیتی در توسعه فعالیت‌های اقتصادی ایفا می‌کند. سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی به دلیل افزایش پیوسته تقاضا برای مواد غذایی و دیگر محصولات کشاورزی می‌تواند موجب رشد تولید و اشتغال در این بخش شود. در واقع افزایش تقاضا موجب بالا رفتن سطح قیمت‌ها شده و افزایش سطح قیمت‌ها موجب افزایش انگیزه برای سرمایه‌گذاری می‌گردد.

^۱ عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸

۲-۱. اهمیت بخش کشاورزی در اقتصاد کشور

آمار و داده‌های موجود نشان می‌دهد که در اقتصاد ایران ۱۱/۲ درصد از کل ارزش افزوده کشور مربوط به بخش کشاورزی، ۵۶/۹ درصد مربوط به بخش خدمات، ۲۶/۸ درصد مربوط به بخش صنایع و معادن و ۵/۱ درصد مربوط به بخش ساختمان بوده است.^۱ با این وجود هنگامی که به روند موجودی سرمایه در بخش‌های گوناگون اقتصادی نگاه می‌شود این نتیجه به دست می‌آید که بخش کشاورزی ۵ درصد، بخش نفت و گاز ۴/۴ درصد، بخش خدمات ۷۶ درصد، بخش صنایع و معادن ۱۴ درصد و بخش ساختمان ۰/۶ درصد از کل موجودی سرمایه در گروه‌های گوناگون اقتصادی را به خود اختصاص داده‌اند.^۲ در جدول (۱) سهم اشتغال بخش کشاورزی طی سال‌های ۸۸-۱۳۸۴ آمده است.

جدول (۱) - سهم اشتغال بخش کشاورزی از اقتصاد ملی

سال	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸
سهم اشتغال در بخش کشاورزی	۲۴/۷	۲۳/۲	۲۲/۸	۲۱/۲	۲۰/۸

مأخذ: مرکز آمار ایران

همان‌طور که مشاهده می‌گردد، به طور متوسط ۲۲/۵ درصد شاغلان کشور در بخش کشاورزی فعال هستند و این در حالی است که متوسط میزان سرمایه‌گذاری در این بازه زمانی کمتر از ۱۰ درصد بوده است. از جمله عمده‌ترین چالش‌هایی که بخش کشاورزی را در حال حاضر و در آینده تحت تأثیر قرار می‌دهند، می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:^۳

الف - جهانی شدن اقتصاد و نظام‌های تولید: به طوری که تصمیم‌گیری در زمینه فعالیت‌های کشاورزی نه تنها در سطح ملی بلکه حتی در سطح مزرعه نیز متأثر از تحولات و تغییرات اقتصاد جهانی و روندهای آن می‌باشد.

^۱ سالنامه آماری، ۱۳۸۷

^۲ بانک مرکزی، ۱۳۸۶

^۳ عبادی و سعیدینیا، ۱۳۸۸

ب- فرسایش منابع پایه و بحران‌های زیست‌محیطی: علاوه بر صدمه‌های ناشی از تخریب محیط‌زیست بر حیات انسانی، می‌توان به از بین رفتن منابع پایه و در نتیجه محدودیت امکانات تولیدی اشاره نمود.

ج- فقر و امنیت غذایی: در آستانه هزاره سوم، فقر غذایی کماکان اصلی‌ترین چالش جهان و به ویژه بخش کشاورزی است. تأمین نیاز غذایی این جمعیت، منجر به فشار روزافزون به منابع طبیعی و منابع پایه می‌گردد و از سوی دیگر به منظور افزایش هر چه بیشتر تولید، به نظام‌های کشاورزی فشار وارد آمده و ناپایداری تولید را به همراه خواهد داشت.

۲-۲. اهمیت بخش کشاورزی در مبادلات تجاری کشور

همان‌طور که می‌دانید، صادرات کالاها و خدمات نقش مهمی در اقتصاد کشورها ایفا می‌کند و نیروی محرکه توسعه اقتصادی کشورها به شمار می‌رود. همچنین حجم واردات یک کشور یکی از عواملی است که می‌تواند میزان مبادله و رابطه تجاری با خارج و همچنین مقدار نیاز و وابستگی را مشخص نماید. جدول (۲) میزان، ارزش و سهم واردات بخش کشاورزی ایران را طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ نشان می‌دهد. با توجه به آمارهای موجود می‌توان بیان داشت که سهم واردات محصولات کشاورزی از ۲۴/۵ درصد (۸۶۹۰/۴ هزارتن) در سال ۱۳۸۴ به ۴۱ درصد (۱۸۰۹۷/۹ هزارتن) در سال ۱۳۸۷ افزایش و سپس به ۳۵/۵ درصد (۱۸۴۴۲/۵ هزارتن) در سال ۱۳۸۸ و ۳۲/۹ درصد (۱۴۹۱۱/۳ هزارتن) در سال ۱۳۸۹ کاهش یافته است. از لحاظ ارزشی نیز سهم واردات این بخش از ۸/۲ درصد (۳۲۳۷/۶ میلیون دلار) در سال ۱۳۸۴ به ۱۶/۳ درصد (۹۱۳۶/۹ میلیون دلار) در سال ۱۳۸۷ افزایش و سپس به ۱۵/۵ درصد (۸۵۶۱/۷ میلیون دلار) در سال ۱۳۸۸ و ۱۴/۳ درصد (۹۲۲۳/۳ میلیون دلار) در سال ۱۳۸۹ کاهش یافته است.

لازم به ذکر است که عمده واردات طی دوره مورد بررسی از کشورهای امارات متحده عربی، برزیل، سوئیس، آلمان، هلند، هند، انگلستان، عراق، افغانستان، روسیه و آذربایجان بوده است.

جدول (۲) - میزان، ارزش و سهم واردات بخش کشاورزی در ایران طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ (هزارتن - میلیون دلار)

نام محصول	مقدار واردات						ارزش واردات					
	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹
واردات کشاورزی	۸۶۹۰/۴	۱۲۸۵۶/۹	۱۰۸۹۲/۵	۱۸۰۹۷/۹	۱۸۴۴۲/۵	۱۴۹۱۱/۳	۳۲۳۷/۶	۴۹۰۰/۱	۵۴۰۶/۱	۹۱۳۶/۹	۸۵۶۱/۷	۹۲۲۳/۳
کل واردات	۳۵۴۶۵/۶	۴۳۴۹۲	۴۱۶۹۶/۱	۴۴۱۴۸	۵۱۹۲۰/۷	۴۵۲۷۸/۳	۳۹۲۴۷/۶	۴۱۷۲۲/۶	۴۸۴۳۸/۸	۵۶۰۴۲	۵۵۲۸۷	۶۴۳۶۴/۱
سهم بخش کشاورزی	۲۴/۵	۲۹/۶	۲۶/۱	۴۱	۳۵/۵	۳۲/۹	۸/۲	۱۱/۷	۱۱/۲	۱۶/۳	۱۵/۵	۱۴/۳

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

جدول (۳) میزان، ارزش و سهم صادرات بخش کشاورزی ایران را طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ نشان می‌دهد. با توجه به آمارهای موجود می‌توان بیان داشت که سهم صادرات محصولات کشاورزی از ۱۰ درصد (۲۵۱۰/۳ هزارتن) در سال ۱۳۸۴ به ۱۳/۲ درصد (۴۲۳۴/۴ هزارتن) در سال ۱۳۸۶ افزایش و سپس به ۹/۷ درصد (۳۲۲۱/۴ هزارتن) در سال ۱۳۸۷، ۶/۸ درصد (۳۲۲۵ هزارتن) در سال ۱۳۸۸ و ۶/۹ درصد (۴۱۰۸/۷ هزارتن) در سال ۱۳۸۹ کاهش یافته است. از لحاظ ارزشی نیز سهم صادرات این بخش از ۲۱/۸ درصد (۲۲۸۶ میلیون دلار) در سال ۱۳۸۴ به ۲۳/۱ درصد (۳۲۴۱/۳ میلیون دلار) در سال ۱۳۸۶ افزایش و سپس به ۱۷/۶ درصد (۳۲۲۳/۵ میلیون دلار) در سال ۱۳۸۷ کاهش، مجدداً در سال ۱۳۸۸ به ۲۰/۱ درصد (۴۳۹۳/۲ میلیون دلار) افزایش و پس از آن در سال ۱۳۸۹ به ۱۹/۴ درصد (۵۱۰۷/۳ میلیون دلار) کاهش یافته است.

جدول (۳) - میزان، ارزش و سهم صادرات بخش کشاورزی در ایران طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ (هزارتن - میلیون دلار)

نام محصول	مقدار صادرات						ارزش صادرات					
	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹
صادرات کشاورزی	۲۵۱۰/۳	۳۱۶۰/۵	۴۲۳۴/۴	۳۲۲۱/۴	۳۲۲۵	۴۱۰۸/۷	۲۲۸۶	۲۸۶۴/۱	۳۵۴۱/۳	۳۲۲۳/۵	۴۳۹۳/۲	۵۱۰۷/۳
کل صادرات	۲۴۹۸۲/۸	۲۷۷۶۵/۶	۳۲۱۱۷/۷	۳۳۲۵۲/۸	۴۷۵۰۱/۵	۵۹۸۶۷/۶	۱۰۴۷۴/۳	۱۲۹۹۶/۹	۱۵۳۱۲	۱۸۳۳۳/۶	۲۱۸۹۱/۵	۲۶۳۲۷/۳
سهم بخش کشاورزی	۱۰	۱۱/۴	۱۳/۲	۹/۷	۶/۸	۶/۹	۲۱/۸	۲۲/۰۴	۲۳/۱	۱۷/۶	۲۰/۱	۱۹/۴

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

با توجه به آمارهای موجود، عمده صادرات طی دوره مورد بررسی به کشورهای امارات متحده عربی، عراق، هنگ کنگ، آلمان، افغانستان و روسیه بوده است.

آمارهای سال ۱۳۸۷ نشان می‌دهند که در این سال، ۹۰/۳ میلیون تن محصولات کشاورزی شامل ۶۴/۴ میلیون تن محصول زراعی، ۱۳/۴ میلیون تن محصول باغی، ۱۱/۹۷ میلیون تن محصول دامی و ۵۶۲/۵ هزار تن محصولات شیلاتی در کشور تولید شده است^۱. لذا می‌توان اظهار داشت که در سال ۱۳۸۷، ۳/۵ درصد از محصولات کشاورزی تولید شده به سایر کشورها صادر شده‌اند.

صادرات محصولات کشاورزی به دلیل ویژگی‌های مختلفی نظیر مصرفی بودن آنها و سیاست‌های حمایتی کشورهای واردکننده و توسعه یافته از بخش کشاورزی، خود با مشکلات و موانع مختلفی در بازارهای جهانی روبرو است. اکثر کشورهای هدف صادرات محصولات کشاورزی ایران، جزء کشورهای توسعه یافته هستند و بهداشت و سلامت برایشان مهم است. همچنین این کشورها عضو سازمان جهانی تجارت هستند و به این مقررات پایبندند، که این موضوع یکی از مشکلات صادرات کشاورزی ایران در بازارهای هدف می‌باشد^۲.

از آنجا که ایران دارای پتانسیل‌های بالایی در تولید محصولات کشاورزی است، لذا با تمرکز بر چالشهای تولید و بازاریابی و موانع صادراتی در بخش کشاورزی می‌توان سهم صادرات این بخش را تا حدی افزایش داد. در حال حاضر زیربخش باغبانی سهم قابل توجهی از صادرات محصولات کشاورزی را به خود اختصاص داده است. بنابراین در ادامه وضعیت فعلی زیربخش باغبانی و چالش‌های موجود در این زیربخش مورد مطالعه و بررسی قرار خواهند گرفت.

^۱ آمارنامه کشاورزی، ۱۳۸۷

^۲ کاهش تعرفه‌های تجاری، تنظیم انحصارات، اصلاح نظام مالیاتی، اصلاح قوانین بانکداری، لغو انحصارات، ایجاد شرایط رقابتی و حذف موانع گمرکی را از مهم‌ترین پیش‌نیازهای پیوستن به سازمان تجارت جهانی می‌توان برشمرد.

۳. مروری اجمالی بر وضعیت زیربخش باغبانی

به طور کلی می‌توان بیان داشت که باغبانی به عنوان فعالیت مکمل بخش زراعت در کشور ما دارای پتانسیل بسیار بالایی است به طوری که ظرفیت بالقوه مطلوبی را برای رشد بخش کشاورزی، همراه با اشتغال مولد ایجاد می‌کند. بدین لحاظ این زیربخش می‌تواند عامل جهشی بالقوه در بخش کشاورزی و نهایتاً اقتصاد کشور تلقی شود. محصولات باغبانی می‌توانند پس از اتمام نفت، جایگزینی برای صادرات ایران باشند.

سالیانه میلیون‌ها تن محصولات باغی تولید می‌شود که نقش اساسی در اقتصاد کشور دارند. به طوری که ایران در تولید پسته دارای رتبه اول در جهان، در تولید خرما و زردآلو رتبه دوم، در تولید هندوانه، خیار، بادام و گیلاس رتبه سوم، در تولید به، گردو و سیب رتبه چهارم و در تولید انجیر و آلبالو رتبه پنجم، هلو و لیمو رتبه ششم، کیوی و پرتقال رتبه هفتم، فندق رتبه هشتم، خرمالو رتبه دهم و انگور رتبه یازدهم را داراست.^۱

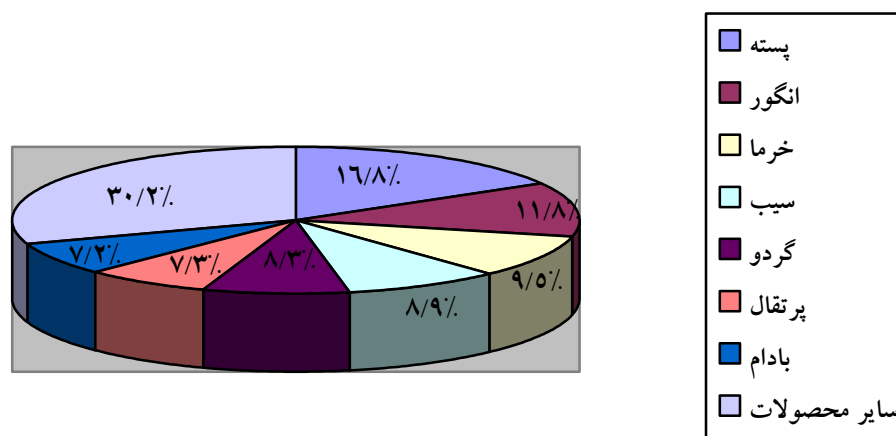
طبق آخرین آمار موجود (سال ۱۳۸۷)، سطح زیر کشت محصولات باغی کشور (نهال و بارور) حدود ۲/۶ میلیون هکتار برآورد شده که ۸۵/۶ درصد آن آبی و ۱۴/۴ درصد بقیه دیم بوده است. سطح بارور باغات کشور حدود ۲ میلیون هکتار برآورد گردیده که ۷۹/۵ درصد سطح باغات کشور می‌باشد.^۲ در این سال استان کرمان با ۱۸/۸ درصد سهم در سطح محصولات باغی کشور در رتبه اول و استان‌های فارس، خراسان رضوی، مازندران، گیلان و آذربایجان غربی به ترتیب با ۱۲/۹، ۷/۲، ۵/۳، ۴/۴ و ۴/۲ درصد در رتبه‌های بعدی قرار گرفته‌اند. بیش از نیمی از سطح باغات کشور (۵۲/۷ درصد) در این شش استان برآورد شده است. کمترین سطح باغات نیز با ۰/۲ درصد به استان ایلام تعلق داشته است.

در بین محصولات باغی، پسته با حدود ۴۳۱ هزار هکتار معادل ۱۶/۸ درصد سطح باغات کشور، بالاترین سهم را داشته است و محصولات انگور با حدود ۳۰۲ هزار هکتار معادل ۱۱/۸ درصد، خرما با حدود ۲۴۴ هزار هکتار معادل ۹/۵ درصد، سیب با حدود ۲۲۹ هزار هکتار معادل ۸/۹ درصد، گردو با حدود ۲۱۴

^۱ سازمان خواروبار جهانی (FAO)، ۲۰۰۸

^۲ نتایج طرح آمارگیری نمونه‌ای محصولات باغی، ۱۳۸۷

هزارهکتار معادل ۸/۳ درصد، پرتقال با حدود ۱۸۸ هزارهکتار معادل ۷/۳ درصد و بادام با حدود ۱۸۵ هزارهکتار معادل ۷/۲ درصد از سطح باغات کشور در رده‌های بعدی قرار گرفته‌اند. هفت محصول مذکور ۶۹/۸ درصد باغات کشور را تشکیل داده‌اند. سهم درختان صنعتی ۳/۶ درصد باغات کشور بوده است.^۱ نمودار (۱) سهم محصولات عمده باغی از سطوح زیرکشت کشور را نشان می‌دهد.

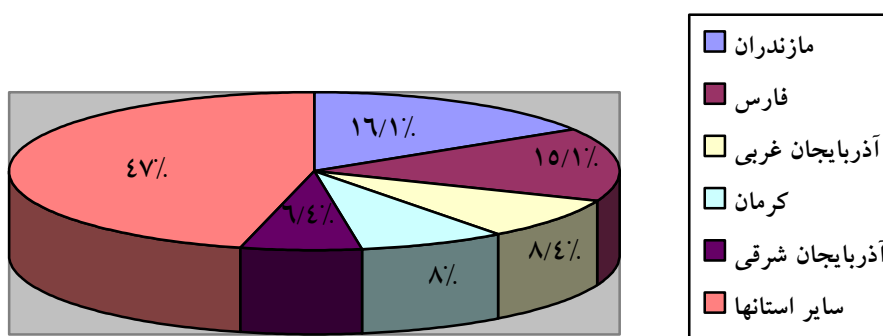

نمودار (۱) - سهم محصولات عمده باغی از سطوح زیرکشت کشور

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۷

کل تولیدات باغی کشور در سال ۱۳۸۷ حدود ۱۳/۴ میلیون تن برآورد شده که بیش از نیمی از آن (۵۴/۱ درصد) در پنج استان کشور تولید شده است. همان‌طور که در نمودار (۲) نیز نشان داده شده است، استان‌های مازندران با ۱۶/۱ درصد، فارس با ۱۵/۱ درصد، آذربایجان غربی با ۸/۴ درصد، کرمان با ۸ درصد و آذربایجان شرقی با ۶/۴ درصد از تولید محصولات باغی کشور به ترتیب رتبه‌های اول تا پنجم تولید را به خود اختصاص داده‌اند. کمترین مقدار تولید باغی با ۰/۱ درصد سهم، متعلق به استان ایلام می‌باشد.

^۱ نتایج طرح آمارگیری نمونه‌ای محصولات باغی، ۱۳۸۷

نمودار (۲) - سهم تولیدات باغی استان‌های عمده از تولید کل کشور

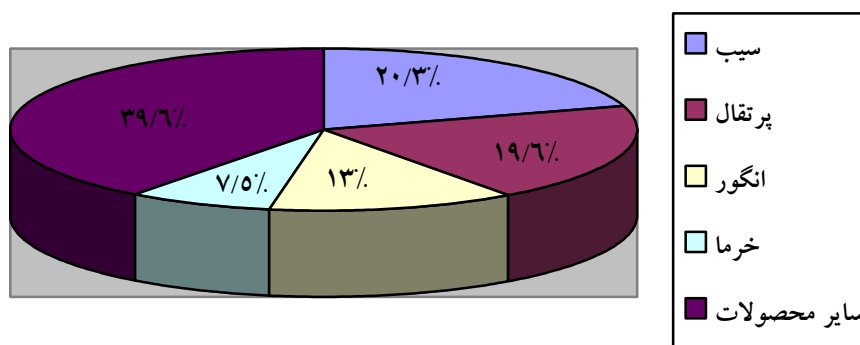
مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۷

با توجه به بررسی‌های مرکز آمار ایران، ۴۳ درصد از باغ و قلمستان‌های ایران در چهار استان بزرگ کشور شامل کرمان، فارس، آذربایجان شرقی و خراسان رضوی واقع شده است (۲۲٪ از مساحت باغات و قلمستان‌های کشور در بهره‌برداری‌هایی به مساحت کمتر از یک هکتار، ۵۷٪ در بهره‌برداری‌هایی با مساحت ۱ تا ۵ هکتار و ۲۱ درصد در بهره‌برداری‌هایی با مساحت ۵ هکتار و بیشتر واقع‌اند). سرمایه‌گذاری در باغات و قلمستان‌های کشور در سال ۸۶ نشان می‌دهد که ۳۳ درصد از سرمایه‌گذاری‌ها در باغات و قلمستان‌هایی با مساحت کمتر از یک هکتار، ۵۰ درصد سرمایه‌گذاری‌ها در باغات و قلمستان‌هایی با مساحت ۱ تا ۵ هکتار و ۱۷ درصد سرمایه‌گذاری‌ها در باغات و قلمستان‌هایی با مساحت ۵ هکتار و بیشتر انجام شده است^۱.

نمودار (۳) نشان‌دهنده سهم محصولات عمده باغی از تولید کل کشور می‌باشد. آمارهای موجود در سال ۱۳۸۷ بیانگر آن است که در بین محصولات باغی، سیب، پرتقال، انگور و خرما به ترتیب با ۲۰/۳، ۱۹/۶، ۱۳ و ۷/۵ درصد از کل تولید باغی، بیشترین سهم را در تولید کشور به خود اختصاص داده‌اند^۲.

^۱ مرکز آمار ایران، سال ۱۳۸۸

^۲ نتایج طرح آمارگیری نمونه‌ای محصولات باغی، ۱۳۸۷

نمودار (۳) - سهم محصولات عمده باغی از تولید کل کشور

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۷

۱-۳. جایگاه زیربخش باغبانی در مبادلات تجاری

محصولات باغی مهمترین محصولات صادراتی و ارزآور بخش کشاورزی هستند و بررسی روند صادرات این محصولات نشان می‌دهد که میزان و ارزش صادرات این محصولات در ۱۵ سال اخیر از نظر ارزش، رشد سالیانه‌ای حدود ۵ درصد داشته است (در حال حاضر محصولاتی مانند پسته، کشمش، سیب، مرکبات، زعفران و خرما صادر می‌شود) و ایران بزرگ‌ترین صادرکننده پسته و زعفران در جهان است^۱. عمده محصولات فسادپذیر به کشورهای همجوار به ویژه امارات متحده عربی صادر شده و از آنجا فرآوری شده، مجدداً به سایر کشورها صادر می‌گردند.

طی سال‌های ۸۷-۱۳۸۴ به طور میانگین میزان واردات محصولات باغی دارای رشد ۱۸ درصدی در کشور بوده است. با توجه به آمار موجود، به نظر می‌رسد دولت از تعرفه ورودی محصولات کشاورزی، به خصوص میوه‌های خوراکی به عنوان ابزاری برای حمایت از مصرف‌کنندگان و تنظیم بازار استفاده می‌کند، در حالی که سیاست‌های حمایت از تولید و صادرات به موازات آن افزایش نیافته و این امر موجب می‌گردد که با وجود امکانات و پتانسیل‌های تولید انواع میوه داخل کشور، رشد تولیدات باغی به مرور زمان کاهش یابد و یا مزیت نسبی آن به تدریج تحت‌الشعاع سیاست حمایت از واردات، روند نزولی را طی کند و خسارات جبران‌ناپذیری را در آینده نصیب این زیربخش نماید.

^۱ مشکلات، چالش‌ها و سیاست‌های توسعه زیربخش زراعت و باغبانی، ۱۳۸۸

طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، مقدار واردات میوه‌های تازه در سال ۸۴ با ۹۷ درصد رشد (نسبت به سال ۸۳) به مقدار ۵۷۵ هزارتن (به ارزش ۱۸۱/۵ میلیون دلار) رسیده است و این روند افزایشی به همین ترتیب ادامه یافته و طی سال‌های برنامه چهارم توسعه میزان واردات میوه‌های تازه از ۵۷۵ هزارتن در سال ۸۴ (با رشد ۴۵ درصدی) به ۸۳۹ هزارتن در سال ۸۷ رسیده است، با توجه به این روند افزایشی می‌توان گفت که کاهش نرخ تعرفه اسمی (به صورت فصلی و یا اسمی) در قانون مقررات صادرات و واردات موجب کاهش سود بازرگانی اخذ شده از میوه و تشدید روند فزاینده واردات میوه در کشور گردیده است. در جدول (۴) روند واردات کل محصولات باغی طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ آمده است.

جدول (۴) - واردات محصولات باغی طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ (هزارتن - میلیون دلار)

سال	۱۳۸۴		۱۳۸۵		۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹	
	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش
واردات محصولات باغی	۵۹۷/۲	۱۹۹/۱	۷۱۶/۷	۲۴۰/۹	۹۰۲/۷	۳۱۵/۸	۸۶۱/۶	۳۲۷/۶	۱۱۴۸	۶۰۷/۳	۱۰۰۸/۶	۶۴۷/۶
واردات بخش کشاورزی	۸۶۹۰/۴	۳۲۳۷/۶	۱۲۸۵۶/۹	۴۹۰۰/۱	۱۰۸۹۲/۵	۵۴۰۶/۱	۱۸۰۹۷/۹	۹۱۳۶/۹	۱۸۴۴۲/۵	۸۵۶۱/۷	۱۴۹۱۱/۳	۹۲۲۳/۳
سهم زیربخش باغبانی	۶/۹	۶/۱	۵/۶	۴/۹	۸/۳	۵/۸	۴/۸	۳/۶	۶/۲	۷/۱	۶/۸	۷/۰

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

توضیح: واردات محصولات باغی شامل میوه‌های خوراکی، انواع درخت و درختچه، انواع گل و گیاهان زینتی به همراه پیاز و قلمه آنها، گیاهان دارویی، قارچ، زیتون، توت‌فرنگی، میوه‌های خشک و سخت پوست و همانند آنهاست. در این آمار محصولات صنایع تبدیلی در نظر گرفته نشده است.

همان‌طور که آمارهای جدول (۴) نشان می‌دهند، سهم حجم واردات محصولات باغبانی از کل واردات کشاورزی طی دوره مورد بررسی نوسانات بسیاری را تجربه کرده است. بیشترین سهم آن (۸/۳ درصد) در سال ۱۳۸۶ بوده است. سهم ارزشی واردات این محصولات از کل واردات کشاورزی نیز طی سال‌های مورد بررسی نوسانات شدیدی داشته است ولی روند آنها نشان‌دهنده افزایش این سهم طی سال‌های اخیر می‌باشد به طوری که از ۴/۸ درصد در سال ۱۳۸۷ به ترتیب به ۶/۲ و ۶/۸ درصد در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ افزایش یافته است.

طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، اقلام عمده وارداتی زیربخش باغبانی طی سال‌های برنامه چهارم توسعه را میوه‌های گرمسیری و نیمه‌گرمسیری به خصوص موز تشکیل داده است؛ به طوری که از ۵۹۷/۲ هزار تن واردات محصولات باغی در سال ۸۴، مقدار ۴۹۷ هزار تن (۸۳/۲ درصد) آن را موز به خود

اختصاص داده است. در سال ۸۵ این مقدار به ۷۶/۳ درصد، در سال ۸۶ به ۶۹/۲ درصد کاهش و در سال ۸۷ به ۷۱/۸ درصد افزایش و مجدداً در سالهای ۸۸ و ۸۹ به ترتیب به ۶۵/۵ و ۶۳/۴ درصد کاهش یافته است.

اقلام عمده وارداتی محصولات باغی طی سالهای ۸۹-۱۳۸۴ در جدول (۵) آمده است:

جدول (۵) - اقلام عمده واردات محصولات باغی طی سالهای ۸۹-۱۳۸۴ (ارقام به هزارتن - میلیون دلار)

۱۳۸۹		۱۳۸۸		۱۳۸۷		۱۳۸۶		۱۳۸۵		۱۳۸۴		عنوان
ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	
۴۰۲/۲	۶۳۹/۳	۳۶۷/۸	۷۵۱/۶	۲۰۶/۸	۶۱۹/۰	۱۹۱/۶	۶۲۴/۶	۱۶۵/۸	۵۴۶/۸	۱۴۸/۸	۴۹۷/۰	موز
۲۰/۰	۱۷/۶۲	۷/۱	۸/۹	۳/۲	۷/۳	۲/۴	۵/۴	۲/۶	۶/۰	۰/۲	۰/۴	سیب تازه
۱۱۰/۳	۱۸۲/۶	۸۳/۱	۱۵۰/۹	۳۷/۹	۸۴/۶	۴۹/۲	۱۲۲/۵	۲۹/۷	۶۵/۹	۱۸/۸	۴۱/۴	پرتقال (تازه یا خشک کرده)
۱/۸	۱/۶	۱/۷	۱/۹	۱/۰	۲/۰	۰/۴	۰/۷	۰/۸	۱/۴	۰/۲	۰/۳	انگور تازه
۷/۰	۹/۲	۱۹/۰	۳۲/۱	۲/۶	۸/۱	۴/۹	۱۲/۷	۶/۶	۲۲/۷	۴/۲	۱۳/۶	آناناس (تازه یا فرآوری شده)
۳۶/۹	۸۰/۹	۲۸/۹	۷۰/۸	۲۹/۶	۷۹/۲	۳۲/۱	۹۳/۷	۱۱/۱	۳۳/۴	۳/۴	۱۱/۳	نارنگی
۵/۱	۹/۵	۱۰/۶	۲۱/۲	۹/۱	۱۹/۰	۷/۰	۱۵/۷	۶/۶	۱۹/۰	۶/۸	۱۸/۳	نارگیل

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۸

موضوع ایمنی و سلامت محصولات باغی از موارد بسیار مهم و قابل توجه از نظر سلامت مصرف کنندگان داخلی و بازارهای صادراتی است که ضرورت توجه به این امر را اجتناب ناپذیر می نماید. محصولاتمانند پسته، خرما، پرتقال، سیب و زعفران ایران در بازار جهانی دارای قدرت رقابت بسیار بالایی از نظر کیفی هستند و با اعمال سیاست های مناسب در بخش کشاورزی می توان ضمن خودکفایی محصولات، با ارتقای کمی و کیفی تولید و توسعه صادرات نسبت به کسب درآمد ارزی قابل توجهی همت گماشت.

صادرات محصولات باغبانی (اعم از تازه و خشک کرده، پوست مرکبات و غیره) از ۷۷۹/۷ هزار تن در سال ۸۴ با روندی صعودی (رشد ۲۷ درصدی) به ۹۸۹/۹ هزار تن در سال ۸۶ رسیده و با رشد ۴۶/۱ درصدی در ارزش آوری این نوع محصولات توانسته است ۱/۹ میلیارد دلار ارزش را در سال ۱۳۸۶ وارد کشور کند. میزان و ارزش صادرات محصولات باغی طی سالهای ۸۹-۱۳۸۴ در جدول (۶) آمده است.

جدول (۶) - میزان و ارزش صادرات محصولات باغی طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ (هزارتن - میلیارد دلار)

سال		۱۳۸۴		۱۳۸۵		۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹	
ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن
صادرات محصولات باغی	۷۷۹/۷	۱/۳	۹۱۱/۹	۱/۶	۹۸۹/۹	۱/۹	۷۵۹/۲	۱/۴	۸۲۶/۴	۱/۹	۸۶۷/۰	۲/۴	۸۶۷/۰
صادرات بخش کشاورزی	۲۵۱۰/۳	۲/۳	۳۱۶۰/۵	۲/۹	۴۲۳۴/۴	۳/۵	۳۲۲۱/۴	۳/۲	۳۲۲۵	۴/۴	۴۱۰۸/۷	۵/۱	۴۱۰۸/۷
سهم زیربخش باغبانی	۳۱/۱	۵۶/۵	۲۸/۹	۵۵/۲	۲۳/۴	۵۴/۳	۲۳/۶	۴۳/۸	۲۵/۶	۴۳/۲	۲۱/۱	۴۷/۱	۲۱/۱

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

توضیح: صادرات محصولات باغی شامل میوه‌های خوراکی، انواع درخت و درختچه، انواع گل و گیاهان زینتی به همراه پیاز و قلمه آنها، گیاهان دارویی، قارچ، زیتون، توت‌فرنگی، میوه‌های خشک و سخت پوست، زعفران و همانند آنهاست. در این آمار محصولات صنایع تبدیلی در نظر گرفته نشده است.

جدول (۶) نشان می‌دهد که کمترین حجم صادرات در سال ۱۳۸۷ بوده و در سایر سال‌های مورد بررسی میزان صادرات محصولات باغی روندی افزایشی داشته است. از لحاظ ارزشی نیز روند تغییرات به همین صورت بوده است؛ به طوری که از سال ۱۳۸۷ تا کنون صادرات محصولات باغی از ۷۵۹/۲ هزار تن با رشد ۱۴/۲ درصدی به ۸۶۷ هزار تن در سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است و با رشد ۷۱/۴ درصدی موجب ورود ۲/۴ میلیارد دلار ارز در سال ۱۳۸۹ به کشور شده است. متوسط سهم وزنی و ارزشی صادرات این محصولات طی سال‌های مورد بررسی گویای کاهش سهم این زیربخش از صادرات محصولات کشاورزی می‌باشد و این در حالی است که این زیربخش طی این سال‌ها به طور متوسط حدود ۵۰ درصد ارزش صادرات بخش کشاورزی را به خود اختصاص داده است. اقلام عمده صادراتی زیربخش باغبانی طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ را نیز بیشتر میوه‌های گرمسیری و نیمه‌گرمسیری تشکیل می‌دهند که در جدول (۷) شرح داده شده است.

جدول (۷) - اقلام عمده صادرات محصولات باغی طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ (هزارتن - میلیون دلار)

عنوان		۱۳۸۴		۱۳۸۵		۱۳۸۶		۱۳۸۷		۱۳۸۸		۱۳۸۹	
ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن	ارزش	وزن
موز	۰/۳	۰/۲	۲/۲	۱/۶	۴/۰	۲/۸	۰/۲	۰/۲	۱/۳	۰/۷	۳/۷	۱/۹	۳/۷
خرما	۱۲۳/۹	۷۶/۸	۱۴۵/۲	۹۴/۵	۱۲۵/۳	۱۰۰/۸	۱۰۲/۹	۸۷/۸	۹۳/۷	۹۲/۱	۱۰۴/۹	۱۳۹/۴	۱۰۴/۹
انجیر	۸/۶	۸/۷	۷/۵	۱۸/۵	۸/۸	۱۴/۷	۴/۹	۱۲/۳	۵/۴	۱۹/۲	۴/۶	۱۷/۶	۴/۶
پرتقال	۲۰/۵	۱۱/۸	۱۳/۵	۶/۴	۷/۴	۳/۵	۱/۶	۰/۹	۲/۱	۱/۳	۱/۸	۱/۲	۱/۸
نارنگی	۲۶/۱	۱۱/۴	۴۵/۰	۲۰/۲	۲۵/۴	۱۱/۴	۳۰/۴	۱۷/۶	۱۳/۳	۹/۸	۱۳/۵	۹/۹	۱۳/۵
انگور تازه	۸/۸	۳/۵	۱۴/۷	۵/۹	۱۷/۳	۶/۹	۴/۳	۳/۷	۱۷/۰	۲۱/۵	۲۳/۸	۲۳/۲	۲۳/۸
کشمش	۱۴۳/۵	۱۱۹/۰	۱۵۲/۲	۱۳۶/۲	۱۶۰/۷	۱۶۲/۷	۷۷/۵	۱۳۲/۱	۱۰۴/۱	۲۴۵/۶	۱۲۹/۳	۳۰۷/۳	۱۲۹/۳
سیب تازه	۱۹۳/۶	۶۸/۷	۲۲۲/۲	۸۰/۷	۲۸۰/۳	۱۰۴/۶	۳۱۸/۹	۱۶۰/۶	۳۵۶/۴	۲۷۷/۲	۲۶۷/۵	۲۳۷/۵	۲۶۷/۵
پسته	۱۴۱/۶	۸۱۶/۸	۱۷۲/۹	۱۰۷۲/۷	۲۰۲/۸	۱۶۶۳/۹	۱۰۴/۸	۷۲۱/۳	۱۱۹/۱	۹۳۲/۴	۱۵۰/۷	۱۱۳۶/۶	۱۵۰/۷
کیوی	۲۲/۷	۱۰/۸	۲۳/۱	۱۱/۰	۲۵/۴	۱۲/۱	۴۲/۸	۳۲/۳	۴۴/۴	۳۸/۹	۵۴/۸	۴۸/۶	۵۴/۸
زعفران	۰/۲	۹۵/۲	۰/۱	۷۵/۷	۰/۱	۵۰/۵	۰/۱	۸۹/۵	۰/۱	۱۸۰/۴	۰/۱	۲۵۵/۲	۰/۱

مأخذ: گمرک جمهوری اسلامی ایران

همان‌طور که در جدول (۷) مشاهده می‌شود، بیشترین حجم صادرات طی سال‌های مورد مطالعه به محصولات سیب، پسته، کشمش و خرما اختصاص دارد. از لحاظ ارزشی نیز سیب، پسته، خرما، کشمش و زعفران بیشترین سهم را دارا بوده‌اند.

آمارهای سال‌های اخیر نشان می‌دهند که بیشترین صادرات میوه از نظر وزنی به کشور عراق بوده است. پس از عراق، کشور امارات متحده عربی دومین مقصد صادرات میوه کشور محسوب می‌شود. در محصولاتی مانند خرما، امارات متحده عربی اولین مقصد صادراتی میوه و خشکبار می‌باشد به استثنای پسته که هنگام رتبه اول وارداتی این محصول را به خود اختصاص می‌دهد. از آنجا که این کشورها دارای بازار مصرفی بزرگی نیستند، لذا مبدأ مهم صادراتی بودن آنها برای صادرات کشور بیانگر مشکل کشور در بسته‌بندی و بازاریابی کالاهای صادراتی می‌باشد.

در مجموع به استثنای برخی محصولات مانند پسته، اغلب محصولات صادراتی کشور ما از تنوع بازارهای صادراتی برخوردار نیست و بررسی بازارهای صادراتی محصولات کشاورزی کشور نشان می‌دهد که مقصدهای صادرات از کشورهای توسعه‌یافته و با استانداردهای سختگیرانه به سوی کشورهای دارای استانداردهای آسان‌تر در حال حرکت است.

۲-۳. امکانات و قابلیت‌های زیربخش باغبانی

در تعیین راهبردهای توسعه اقتصادی، پس از جنگ جهانی دوم عمده کشورها راهبرد صنعتی شدن را برگزیدند و علت آن را ارزش افزوده این بخش ذکر کردند. اما علیرغم تمام تحولات تکنولوژیکی، پیشرفته‌ترین کشورهای صنعتی (آمریکا، ژاپن و اتحادیه اروپا) توسعه بخش کشاورزی را مکمل بخش صنعت و کاربرد صنعت در کشاورزی را موجب افزایش بهره‌وری در بخش می‌دانند.

در ایران، توسعه صنعتی نه تنها هیچ نسبتی با روندی که در دنیا صورت می‌گیرد ندارد، بلکه موجب غفلت از ارتباط آن با بخش کشاورزی نیز شده است. این غفلت علاوه بر آثار سوء اقتصادی-اجتماعی که در پی داشته، امنیت اجتماعی و اقتصادی را نیز به مخاطره انداخته است.

همان‌طور که قبلاً نیز اشاره گردید، کشور ایران به دلیل دارا بودن شرایط گوناگون آب و هوایی و اقلیم‌های متنوع قادر است تقریباً تمامی انواع محصولات مناطق معتدل، نیمه‌گرمسیری و گرمسیری را تولید

نماید. علاوه بر آن وجود حدود ۳۰۰ روز آفتابی در طول سال (به جز منطقه خزر) موجب شده است تا محصولات تولید شده و به خصوص محصولات باغی از کیفیت بالایی از نظر رنگ، بافت و طعم برخوردار گردند. لازم به ذکر است که با وجود بیش از ۳۷ میلیون هکتار از اراضی با توان بالقوه کشاورزی، سالانه تنها حدود ۱۸ میلیون هکتار آن زیرکشت انواع محصولات زراعی و باغی قرار دارد.

زیربخش باغبانی در ایران دارای توانمندی‌ها و استعدادهای بسیاری است که می‌توان آنها را به شرح زیر

خلاصه نمود:

* مزیت نسبی در صادرات و ارزآوری؛

* وجود اقلیم‌های متنوع و اراضی مستعد برای تولید انواع محصولات باغی در مناطق مختلف کشور؛

* وجود ظرفیت‌های قابل توجه برای توسعه زیر بخش باغبانی (اراضی شیبدار و ناهموار، سنگلاخ، لب‌شور و حاشیه کویر)؛

* وجود ارقام متنوع محصولات باغی؛

* استعداد مناسب و کم‌نظیر زیر بخش باغبانی برای حفظ و ایجاد اشتغال مولد و جدید؛

* امکان حفاظت از منابع پایدار از طریق توسعه کشت محصولات باغبانی در جنگل‌ها و مراتع مخروطیه؛

* امکان بهره‌گیری از گونه‌ها و ارقام جدید خارجی برای تولید در کشور بر اساس نیاز بازارهای هدف صادراتی؛

* امکان تولید محصولات ارگانیک در زیر بخش باغبانی؛

* امکان افزایش عملکرد در واحد سطح در اکثر محصولات باغی؛

* مزیت نسبی اغلب محصولات باغی از نظر تولید و ارزش اقتصادی به ازای هر واحد آب مصرفی؛

* بهره‌مندی کشور از تکنیک‌های نوین تکثیر و تولید نهال برای تولید انبوه ارقام تجاری کمیاب و جدید باغبانی؛

* امکان توسعه کشت و تولید محصولات جدید و پردازش گیاهان دارویی و زیستی؛

* امکان ارتقاء ارزش صادراتی (قیمت فروش) اکثر محصولات صادراتی باغبانی از طریق ارتقاء کیفیت، بسته‌بندی، فرآوری و بازاریابی مناسب.

با توجه به میزان تولید محصولات باغی طی سالهای اخیر و پتانسیل‌های موجود در این زیربخش، می‌توان بدین نتیجه رسید که این زیربخش برخلاف زیربخش زراعت، با اندکی ارتقاء در روش‌ها و تکنولوژی‌های نوین، قابلیت افزایش سطح زیرکشت فعلی را دارا بوده و می‌توان با توسعه باغات در زمینهای بلااستفاده فعلی، در شیب‌ها و اراضی سنگلاخ و کم‌بازده و مدیریت صحیح در شرایط خاص طبیعی اعم از سرمازدگی و خشکسالی، افزایش تولید و اشتغال پایدار مطلوبی را در این زیر بخش ایجاد نمود.

۳-۳. وضعیت موجود صنایع تبدیلی محصولات باغی

صنایع تبدیلی به دلیل به کارگیری محصولات کشاورزی به عنوان مواد اولیه می‌تواند عاملی برای استفاده بهتر از این محصولات تلقی گردد. همچنین بسیاری از محصولات کشاورزی دارای زمان تولید و مصرف متفاوتی می‌باشند. بنابراین تولید یا برداشت آنها معمولاً در یک زمان مشخص و کوتاه ولی مصرف در زمانی طولانی‌تر صورت می‌گیرد. صنایع تبدیلی می‌تواند به گونه‌ای در محصولات تغییر و تبدیل ایجاد نماید که با حفظ و نگهداری محصولات امکان مصرفشان طی سال میسر باشد.

ایجاد و گسترش صنایع تبدیلی دارای برخی اثرهای اقتصادی از جمله ایجاد ارزش افزوده، ایجاد اشتغال، ایجاد درآمدهای ارزی و همچنین استفاده بیشتر از محصولات کشاورزی و به این ترتیب جلوگیری از اتلاف و ضایع شدن محصولات می‌گردد.

دفتر صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی وزارت جهاد کشاورزی، صنایع تبدیلی و تکمیلی را در چهار گروه زیر تقسیم نموده است:

- صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات دامی
- صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات شیلاتی
- صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات زراعی
- صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات باغی

صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات باغی شامل بسته‌بندی خرما، بسته‌بندی و عمل‌آوری پسته، خشکبار، عرقیات و اسانس، لواشک، بسته‌بندی میوه، کمپوت، فرآورده‌های زیتون، بسته‌بندی زعفران، گیاهان داروئی و سایر (تولید سرکه، آبلیمو، مربا، بسته‌بندی چای و غیره) می‌باشد.

چنانچه می‌دانیم متولی صدور جواز تأسیس و پروانه بهره‌برداری واحدهای صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی، بسته به این که موجب اشتغال زیر ۵۰ نفر و یا بالای ۵۰ نفر باشند به ترتیب وزارتخانه‌های جهاد کشاورزی و صنایع و معادن هستند.

آمارهای وزارت صنایع و معادن نشان می‌دهد که در سال جاری در مجموع ۴۹۱۲ واحد تولیدی با ظرفیت بیش از ۸۳/۵ میلیون تن در صنایع تبدیلی و تکمیلی وابسته به زیربخش باغبانی در کشور در حال فعالیت می‌باشند.

مطابق آمار وزارت جهاد کشاورزی تا پایان سال ۱۳۸۸، ۴۳۰۱ واحد فعال تولیدی صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی با سرمایه بیش از ۱۷۱۷۶ میلیارد ریال، زمینه اشتغال ۵۴۰۰۶ نفر را در سطح کشور فراهم نموده‌اند. جدول (۸) تعداد، میزان سرمایه و اشتغال این واحدها و سهم هر یک را به تفکیک زیربخش تا پایان سال ۱۳۸۸ آورده است.

جدول (۸). تعداد، میزان سرمایه و اشتغال صنایع تبدیلی و تکمیلی بخش کشاورزی با اشتغال زیر ۵۰ نفر

تا پایان سال ۱۳۸۸

(فقره- میلیون ریال- نفر)

عنوان زیربخش	تعداد واحد	میزان سرمایه	اشتغال	سهم از واحد تولیدی	سهم از میزان سرمایه	سهم از اشتغال
باغی	۹۰۷	۳۷۰۳۴۲۸	۱۵۰۸۸	۲۱/۱	۲۱/۶	۲۷/۹
زراعی	۲۲۹۰	۵۸۷۱۷۰۰	۱۷۲۷۵	۵۳/۲	۳۴/۲	۳۲/۱
دام و طیور	۹۸۲	۶۹۵۸۴۷۱	۱۸۲۱۴	۲۲/۸	۴۰/۵	۳۳/۷
شیلات	۱۲۲	۶۴۲۶۲۹	۳۴۲۹	۲/۹	۳/۷	۶/۳
مجموع	۴۳۰۱	۱۷۱۷۶۲۲۸	۵۴۰۰۶	۱۰۰	۱۰۰	۱۰۰

ماخذ: وزارت جهاد کشاورزی

مطابق جدول (۸)، زیربخش باغی ۲۱/۱ درصد از تعداد واحدها، ۲۱/۶ درصد از میزان سرمایه و ۲۷/۹ درصد از اشتغال کل واحدهای صنایع تبدیلی و تکمیلی کشور را به خود اختصاص داده است.

همچنین لازم به ذکر است که تا پایان سال ۱۳۸۸ استانهای مازندران، کرمان، تهران و خراسان رضوی به ترتیب با ۱۵/۸ درصد، ۱۲/۷ درصد، ۷/۶ درصد و ۷/۵ درصد بیشترین سهم سرمایه واحدهای صنایع تبدیلی و تکمیلی زیربخش باغبانی را به خود اختصاص داده‌اند.

جدول (۹) وضعیت واحدهای تولیدی صنایع تبدیلی کوچک (اشتغال زیر ۵۰ نفر) در زمینه محصولات باغی و میزان جذب مواد اولیه توسط آنها را نشان می‌دهد.

جدول (۹) - مشخصات صنایع تبدیلی و تکمیلی منتخب (واحدهای تولیدی) گروه باغبانی تا پایان سال ۱۳۸۸ (فقره - تن - تن)

شرح	تعداد	ظرفیت اسمی	میزان مواد خام کشاورزی
صنایع تولید و فرآوری زیتون و روغن زیتون	۲۵	۵۱۰۰۱	۲۰۴۰۰۴
صنایع تولید آلبیمو	۸	۱۵۲۹۰	۱۲۲۳۲۰
صنایع بسته‌بندی خشکبار	۳۶۷	۹۰۴۳۷۴	۱۱۷۵۶۸۶
صنایع تولید و بسته‌بندی خرما	۸۰	۱۳۱۱۶۷۹	۱۴۴۸۴۷
صنایع تولید و بسته‌بندی میوه، کمپوت و مربا	۱۳۱	۷۹۷۶۴۴	۳۹۸۸۲۲
صنایع چای‌سازی	۱۵	۳۲۰۲۰	۱۴۴۰۹۰
عرقیات و عصاره‌های گیاهی	۵۴	۷۴۶۴۸	۲۶۱۲۶۸
صنایع تولید سرکه و آبغوره	۱۶	۳۵۵۳۷	۱۰۶۶۱
صنایع تولید و بسته‌بندی زعفران	۲۴	۴۶۵۸	-

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی

با در نظر گرفتن این واقعیت که بازار برخی از محصولات باغی تولید شده در کشور به مرحله مازاد عرضه رسیده و با توجه به کیفیت بالای محصولات باغی ایران و همچنین دسترسی به نیروی کار نسبتاً ارزان در کشور، توسعه و مدرنیزاسیون صنایع تبدیلی باغی که قابلیت صادرات دارند، موجب توسعه بخش کشاورزی خواهد گردید.

به طور کلی کارخانه‌های فعال در زمینه صنایع تبدیلی را که در کشور فعال هستند می‌توان به صورت زیر تقسیم‌بندی نمود^۱:

۱ - کارخانه‌هایی که در حد استانداردهای قابل قبول فعالیت می‌کنند. این واحدها توسط مدیران موفق اداره می‌شوند که محصولات تولیدی آنها با استانداردهای ملی و بین‌المللی مطابقت دارند. بسیاری از

^۱ UNIDO- IRI industrial Sector Survey on the Potential for non-oil manufactured exports

این کارخانه‌ها دارای عمر بیش از ۲۰ سال بوده و در برخی از آنها به منظور استمرار انطباق با استانداردهای جهانی، نیاز به مدرن‌سازی تجهیزات و لوازم کارخانه‌ای وجود دارد.

۲- کارخانه‌هایی که می‌توان آنها را جهت ارتقای کیفیت محصولات تولیدی تا حد رسیدن به استانداردهای بین‌المللی یاری بخشید.

۳- کارخانه‌های در مقیاس کوچک و کارگاه‌های تولیدی که به دو دسته زیر تقسیم می‌گردند:

الف- کارگاه‌هایی که به صورت رسمی و با مجوز دولتی کار می‌کنند که می‌توان آنها را جهت مدرن‌سازی و ارتقای کیفیت و دستیابی به استانداردهای ملی جهت عرضه محصول در بازارهای داخلی کمک کرد. به دلیل کوچک بودن مقیاس و حجم پایین تولید، بسیاری از این کارخانه‌ها برای تولید به منظور صادرات به بازارهای جهانی مناسب نیستند.

ب- کارگاه‌های غیرمجاز تولید محصولات غذایی که یا باید آنها را تعطیل کرد و یا جهت ارتقای کیفیت تولید محصولات به آنان کمک کرد تا شرایط لازم جهت اخذ مجوز فعالیت دریافت نمایند. زیرا تولید واحدهای غیرمجاز مذکور، سلامت مصرف‌کنندگان را به مخاطره خواهد انداخت.

۳-۴. وضعیت گل و گیاهان زینتی در ایران

به طور کلی گل‌ها و گیاهان زینتی به سه دسته گل‌های شاخه‌بریده، گل و گیاهان آپارتمانی و درخت و درختچه‌های زینتی تقسیم می‌شوند. بخشی از این محصولات در گلخانه‌های مجهز پرورش داده می‌شوند و به همین دلیل فصل کاشت خاصی ندارند. گلخانه‌های تولیدکننده این محصولات به دو دسته خاکی و آب‌کشت^۱ تقسیم می‌شوند. معمولاً گل‌های شاخه‌بریده برداشت شده در همان محل گلخانه بر اساس درشتی و ریزی غنچه، رنگ گل و ارتفاع ساقه درجه‌بندی می‌شوند. گل‌ها بعد از درجه‌بندی در بسته‌های ۲۰-۳۰ تایی به وسیله نخ و محافظ‌های نایلونی به صورت دسته یا به وسیله ورقه‌های کارتونی مانند خاص به صورت زیگزاک بسته‌بندی می‌شوند. گل‌هایی که به سایر استان‌ها صادر می‌شوند، پس از بسته‌بندی داخل کارتون‌های بزرگ به ترمینال‌های مسافرتی منتقل می‌شوند و یا توسط وانت بارهای سیار (گل‌ها داخل آب قرار می‌گیرند ولی این ماشین‌ها بدون سردخانه می‌باشند) به استان مربوطه منتقل شده و در همان محل،

^۱ Hydroponics

درجه‌بندی و بسته‌بندی می‌شوند. نوع بسته‌بندی گل‌ها تا مرحله‌ای که به دست گل‌فروشی‌ها می‌رسند، تغییری نمی‌کند.

طبق آمار وزارت جهاد کشاورزی، در سال ۱۳۸۸ کل سطح زیرکشت گل و گیاهان زینتی ۵۱۰۵/۱ هکتار بوده است که شامل ۲۳۸۱/۵ هکتار فضای آزاد و ۲۷۲۳/۶ هکتار گلخانه برآورد گردید. در این سال تعداد کل تولیدکنندگان گل و گیاهان زینتی کشور ۱۰۱۸۱ نفر بود.

میزان تولید گل شاخه بریده از ۱۳۳۵/۲ میلیون شاخه در سال ۱۳۸۷ به ۲۰۲۳/۷ میلیون شاخه در سال ۱۳۸۸ رسیده که ۵۱/۶ درصد رشد را نشان می‌دهد.

میزان تولید گل گلدانی از حدود ۲۰ میلیون گلدان در سال ۱۳۸۷ به بیش از ۳۳ میلیون گلدان در سال ۱۳۸۸ رسیده و ۶۸/۲ درصد رشد داشته است.

میزان تولید درخت و درختچه از حدود ۱۴۳ میلیون اصله در سال ۱۳۸۷ به بیش از ۱۶۰ میلیون اصله در سال ۱۳۸۸ رسیده و برابر ۱۲/۴ درصد رشد داشته است.

میزان تولید گیاهان فصلی و نشایی از حدود ۶۴۷ میلیون بوته در سال ۱۳۸۷ به بیش از ۲۲۳ میلیون بوته در سال ۱۳۸۸ رسیده و برابر ۶۵/۴ درصد رشد داشته است.

طبق آمار گمرک جمهوری اسلامی ایران، میزان صادرات گل و گیاه در سال ۱۳۸۸ نسبت به سال ۱۳۸۷، با رشد ۳۵ درصدی همراه بوده است به طوری که از حدود ۲۰ میلیون دلار در سال ۱۳۸۷ به حدود ۲۷ میلیون دلار در سال ۱۳۸۸ رسیده است در حالی که رشد صادرات جهانی این محصول ۱۰ درصد بوده است. بیشتر صادرات گل و گیاهان کشور در سال ۱۳۸۸ به کشورهای آذربایجان، عراق، ترکمنستان، ازبکستان، امارات متحده عربی، ارمنستان و ویتنام صورت گرفته است.

میزان صادرات جهانی انواع گل در سال ۲۰۰۸، ۶/۶ میلیارد دلار بوده است که در این سال هلند با صادرات ۳/۷ میلیارد دلار بیش از نیمی از سهم صادرات جهانی این محصول را در اختیار دارد.^۱ پس از هلند، کشورهای کلمبیا، اکوادور، کنیا، اتیوپی، بلژیک، ایتالیا، آمریکا، تایلند و آلمان به عنوان عمده‌ترین کشورهای صادرکننده گل در دنیا به شمار می‌روند.

^۱ سایت وزارت بازرگانی

۳-۵. پایانه‌های صادراتی

یکی از عوامل و ابزارهای مهم در بهبود و توسعه صادرات هر منطقه، وجود پایانه‌های صادراتی است که وظیفه ارائه خدمات موردنیاز جهت آماده‌سازی و صدور محصولات تولیدی را بر عهده دارد.

پایانه‌های صادراتی که در حوزه‌های تخصصی کالا در نقاط مختلف دنیا به وجود آمده و روند تکاملی خود را در پیش گرفته‌اند، نقش مهمی در کاهش زمان تخلیه و بارگیری، تشریفات گمرکی، هزینه‌های بازاریابی و مدت زمان صدور کالا دارد.

پایانه‌های صادراتی گل و گیاهان زینتی نیز در همین راستا و با ساختاری متناسب با اقتضائات این محصول ایجاد شده و در کشورهای عمده تولیدکننده و صادرکننده آن در حال فعالیت می‌باشند.

این پایانه‌ها شامل بخش‌های مختلفی همچون نمایندگی اتاق بازرگانی و صنایع و معادن و دستگاه‌های اجرایی مرتبط، قرنطینه (کنترل بهداشتی)، گمرک، دفاتر نمایندگی شرکت‌های حمل و نقل زمینی، هوایی، ریلی و دریایی، نمایندگی بانک‌های عامل و شرکت‌های بیمه‌گر، دفاتر خدمات بازاریابی و تبلیغاتی و مهمتر از همه تالار بورس کالایی گل و گیاه می‌باشد.

نقش واسطه‌ای پایانه‌های صادراتی گل و گیاه که با ایجاد ارتباط مستقیم میان تولیدکنندگان، صادرکنندگان و خریداران خارجی، ضمن کاهش هزینه‌های بازاریابی، امکان رقابت سالم و شفاف را فراهم می‌کند، خاصیت فسادپذیری سریع گل و گیاه را لحاظ و در اسرع وقت نسبت به آماده‌سازی، بسته‌بندی و صدور این محصول به بازار هدف اقدام می‌کند.

در تالار بورس پایانه، ضمن عرضه و نمایش نمونه محصولات قابل عرضه در محل تالار و یا در تالارهای مجازی موجود در وب سایت اینترنتی پایانه، فضای مناسب برای حضور فیزیکی و مجازی طرف‌های معاملات تدارک دیده شده و بسته‌های متنوع گل و گیاه مورد تقاضا، با توجه به حضور تولیدکنندگان متعدد و سلیق متفاوت، در قالب محموله‌های سفارشی، بارگیری و پس از انجام مراحل اداری شامل بیمه، گمرک، قرنطینه و غیره به مقاصد صادراتی ارسال خواهد گردید.

نزدیکی به شاهراه‌های حمل و نقل بین‌المللی زمینی (جاده‌های ترانزیتی)، ریلی (راه‌آهن متصل به شبکه سراسری و کریدورهای تعریف‌شده بین‌المللی)، دریایی (بنادر) و هوایی (فرودگاه‌های بین‌المللی با قابلیت

حمل کالاهای خاص) به همراه تجهیزات حمل و نقل مناسب برای جابجایی گل و گیاه، از لوازم اصلی انتخاب مکان ایجاد پایانه است که بایستی به اندازه نزدیکی پایانه به مناطق عمده تولید، مورد توجه قرار گیرد.

همانطور که در بالا نیز اشاره گردید، پایانه صادراتی جدیدترین مدل ارائه شده جهت توسعه صادرات در ایران می باشد. ایجاد پایانه های صادراتی در کشور با حمایت دولت از پایانه های گل و گیاه در سال ۱۳۸۳ آغاز گردیده و تاکنون در راستای حمایت از ایجاد و توسعه پایانه های صادراتی کشور ۹ مجوز احداث، برای متقاضیان ایجاد پایانه صادراتی در کشور صادر گردیده و در قالب "دستورالعمل حمایت از ایجاد و توسعه پایانه های صادراتی کشور" مورد حمایت قرار گرفته اند.

با توجه به سیاست های کلی اصل ۴۴ قانون اساسی، بخش خصوصی به عنوان مجری پایانه های صادراتی در نظر گرفته شده و در راستای توانمندسازی بخش خصوصی کشور در حوزه صادرات، نقش دولت صرفاً نظارتی و حمایتی می باشد.

پایانه های صادراتی با توجه به عملکرد پایانه و کالاهای صادراتی مورد پوشش و خدمات قابل ارائه به صادرکنندگان به دو دسته کلی تقسیم بندی می شوند:

- پایانه های صادراتی عام

- پایانه های صادراتی تخصصی

پایانه های صادراتی تخصصی خدمات مورد نیاز جهت صادرات یک کالای خاص و یا یک گروه کالایی را ارائه می نماید در حالی که پایانه های صادراتی عام کلیه کالاهای صادراتی یک کشور را مورد پوشش قرار خواهد داد. پایانه های صادراتی گل و گیاه، محصولات کشاورزی، مصالح ساختمانی و فرآورده های نفتی از جمله پایانه های در حال احداث در کشور می باشند. در جدول (۱۰) پایانه های صادراتی دارای مجوز احداث در کشور معرفی شده اند.

جدول (۱۰) - پایانه‌های صادراتی دارای مجوز احداث از سازمان توسعه تجارت ایران

ردیف	پایانه	استان	مجری پایانه صادراتی
۱	گل و گیاه تهران	تهران	شرکت پایاگل
۲	گل و گیاه محلات	مرکزی	تعاونی گل و گیاه محلات
۳	گل و گیاه دزفول	خوزستان	تعاونی گل و گیاه دزفول
۴	گل و گیاه تنکابن	مازندران	آینده‌سازان بهشت پارس
۵	گل و گیاه اصفهان	اصفهان	همسو ایرانیان
۶	پایانه عام دوغارون	خراسان رضوی	مجتمع پایانه‌های پایبار
۷	فرآورده‌های نفتی	هرمزگان	صندوق توسعه صادرات فرآورده‌های نفتی
۸	محصولات کشاورزی	فارس	اندیشه نوین اقتصادی پیشگام
۹	مصالح ساختمانی	خوزستان	پایانه احداث

مأخذ: سازمان توسعه تجارت ایران

۴. برنامه‌های توسعه دولت در زیربخش باغبانی

توسعه کشاورزی از مهم‌ترین اولویت‌ها در برنامه‌های توسعه به ویژه در کشورهای در حال توسعه محسوب می‌شود. با وجود چندین دهه فعالیت‌های گوناگون در زمینه توسعه، سطح توسعه‌یافتگی کشورهای در حال توسعه و توسعه‌یافته در موارد معدودی بیشتر شده و از سوی دیگر حتی بین کشورهای توسعه یافته نیز ناهمگنی در زمینه رفاه و درآمد وجود دارد.

۴-۱. برنامه‌های تولید

در برنامه‌های توسعه اغلب تأکید اصلی بر افزایش تولید کشاورزی (از جمله محصولات باغی) از طریق گسترش سطح زیرکشت بوده است. باغات گاه به صورت منطقه‌ای و بدون توجه به عوامل محیطی و نیازهای اکولوژیک گسترش یافته‌اند و برخی مواقع با مشکلات فراوانی از جمله کمبود تکنولوژی و انرژی مصرفی، توجه به کشاورزی سنتی و عدم یکپارچگی اراضی کشاورزی و نیز چالش‌های جدی در زمینه پایداری در تولید مواجه هستند.

بر اساس قوانین برنامه پنجم توسعه، ارتقای فن‌آوری و توسعه مکانیزاسیون، بهبود فرآیند تأمین منابع مالی برای کشاورزان به منظور تأمین ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی، کاهش ضایعات محصول با بهبود سیستم‌های برداشت و نظام حمل و نقل و توسعه ریلی و همچنین مقابله با تنش‌های آبی و بهبود آبیاری و توسعه سیستم‌های نوین از دیگر سیاست‌ها و اقدامات وزارت جهاد کشاورزی خواهد بود.

در این برنامه، ارتقای بهره‌وری عوامل آب و خاک مورد تأکید قرار گرفته و تهیه و تدوین الگوی کشت، توسعه و بازسازی صنایع تبدیلی با تأکید بر قطب‌های تولید، توسعه سیلوهای نگهداری محصولات و ایجاد زیرساخت‌های موردنیاز در بازار محصولات کشاورزی و تجهیز و بازسازی قرنطینه دامی و گیاهی به منظور کاهش تهدیدهای ناشی از واردات محصولات آلوده از جمله موارد مدنظر وزارت جهاد کشاورزی است.

تا هنگامی که سهم بخش کشاورزی (کمتر از ۳/۹ درصد)^۱ از مجموع سرمایه‌گذاری داخلی افزایش نیابد و همچنین این سهم اندک نیز در عمل به درستی هزینه و جذب نشود، هیچ‌گاه تعهدات حمایتی مصوب در برنامه‌های توسعه کشور محقق نخواهد شد. در عین حال نکته قابل تأمل این است که تحقق تولید و امکان

^۱ ماهنامه کشت و صنعت، ۱۳۸۷

رقابت بدون تأمین نهاده‌های موردنیاز، امکان‌پذیر نخواهد بود. گذشته از ضعف مکانیزاسیون، عدم تأمین کود شیمیایی موردنیاز کشاورزان، غذای دام، طیور و آبزیان و وجود ضایعات چشمگیر در محصولات کشاورزی که در فضای غیررقابتی، انحصاری و اقتصاد تماماً دولتی قرار گرفته‌اند، بخش کشاورزی را با چالش‌های اجتناب‌ناپذیری روبه‌رو کرده است.

طبق اظهارنظر معاون امور برنامه‌ریزی، اقتصادی و بین‌المللی وزارت جهاد کشاورزی، در طول سال‌های برنامه پنجم توسعه میزان محصولات زراعی از ۷۳/۶ میلیون تن در سال پایه (۱۳۸۶) به ۹۳/۷ میلیون تن در پایان برنامه، محصولات باغی از ۱۶/۵ میلیون تن به ۲۹/۸ میلیون تن، تولیدات دامی از ۱۱/۳ میلیون تن به ۱۸/۶ میلیون تن و شیلات و آبزیان از ۵۶۲ هزار تن به ۱۰۲۵ هزار تن در سال ۹۳ افزایش خواهد یافت. وی متوسط نرخ رشد محصولات زراعی، باغی، دامی، شیلات و آبزیان را طی برنامه پنجم توسعه به ترتیب ۴/۹، ۱۲/۵، ۱۰/۴ و ۱۲/۸ درصد اعلام نمود.

بررسی‌ها در طول سال‌های برنامه دوم، سوم و چهارم توسعه بیانگر آن است که شاخص‌های زیر بخش باغبانی از رشد مثبتی برخوردار بوده است، به نحوی که طی سال‌های ۸۷-۱۳۷۳ تولید این محصولات با نرخ رشد متوسط سالیانه ۲/۱ درصد از ۱۰۲۹۵/۳ هزارتن به ۱۳۳۶۵ هزارتن و سطح کل باغات کشور با نرخ متوسط سالیانه ۴/۲ درصد از ۱۶۲۲ هزارهکتار به ۲۵۶۵ هزارهکتار رسیده است که بیانگر موفقیت این زیربخش می‌باشد.

در جدول (۱۱) سطح تحقق برنامه تولید محصولات باغی طی سال‌های برنامه چهارم توسعه آمده است.

جدول (۱۱)- بررسی تولید محصولات باغی طی برنامه چهارم توسعه (میلیون تن- میلیون هکتار)

ردیف	۱۳۸۴			۱۳۸۵			۱۳۸۶			۱۳۸۷		
	عملکرد		تولید در برنامه	عملکرد		تولید در برنامه	عملکرد		تولید در برنامه	عملکرد		تولید در برنامه
	تولید	سطح زیرکشت		تولید	سطح زیرکشت		تولید	سطح زیرکشت		تولید	سطح زیرکشت	
محصولات باغی	۱۴/۸۶	۲/۵۹	۱۴/۴	۱۵/۷۹	۲/۶۷	۱۵/۲۲	۱۶/۰۶	۲/۷۸	۱۶/۲۶	۱۷/۵۹	۲/۶	۱۳/۴

مأخذ: معاونت باغبانی، وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۷.

همان‌طور که در جدول (۱۱) مشاهده می‌شود، به طور متوسط تولید واقعی محصولات باغی طی برنامه چهارم توسعه کمتر از سطح برنامه می‌باشد. این نتیجه نشان‌دهنده وجود ضعف و مشکل در اجرای برنامه و نیز در فعالیت‌های باغی می‌باشد که مطالعه بیشتر و حمایت این زیربخش را می‌طلبد.

کمترین و بیشترین میزان تحقق برنامه به ترتیب مربوط به سال‌های ۸۷ و ۸۴ بوده است و جایگزینی باغات درجه سه از ۸/۸ هزار هکتار در سال ۱۳۸۴ به ۳۰/۹ هزار هکتار در سال ۸۷ رسیده است و دارای رشد بیش از ۲۵۱ درصد بوده است.^۱

۴-۲. اهداف کمی و کیفی برنامه توسعه

به طور کلی، اهداف کیفی زیربخش باغبانی در برنامه چهارم توسعه را می‌توان به شرح زیر خلاصه نمود:^۲

- ۱- افزایش بهره‌وری منابع و عوامل تولید؛
- ۲- بازسازی و اصلاح باغ‌های سنتی غیرتجاری و کم‌بازده؛
- ۳- استقرار نظام مدیریت پس از برداشت محصولات باغی؛
- ۴- هدفمند کردن فعالیت‌های صادراتی؛
- ۵- نوسازی ساختار بازرگانی محصولات باغی برای یافتن بازارهای مناسب و مطمئن صادراتی؛
- ۶- توسعه موزون زیرساخت‌ها نظیر پایانه‌های ناوگان مجهز و مطمئن برای حمل و نقل هوایی، زمینی و دریایی؛
- ۷- استقرار نظام علمی تولید آمار و اطلاعات و اطلاع‌رسانی؛
- ۸- توسعه و هماهنگی فعالیت‌های تحقیقات، آموزش، ترویج، مکانیزاسیون، آب و خاک و حفظ نباتات مورد نیاز زیربخش باغبانی؛
- ۹- افزایش تولید و عرضه؛
- ۱۰- تنوع محصولات باغبانی قابل صدور و توسعه صادرات این محصولات؛

^۱ سند توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی (برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران)

^۲ سند توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی (برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران)

۱۱- بهره‌گیری از قابلیت‌ها و ظرفیت‌های تولید باغبانی برای افزایش ضریب امنیت غذایی و خودکفایی در محصولات اساسی کشور؛

۱۲- تقویت اقتصادی تولید و افزایش قدرت رقابت اقتصادی محصولات باغبانی کشور در بازارهای جهانی و بهره‌گیری از ظرفیت‌های اشتغال‌زایی این زیربخش.

با توجه به آمارهای تولید و صادرات محصولات باغی می‌توان اظهار داشت که برنامه چهارم توسعه در دستیابی به اهداف خود تا حدی موفق بوده است. افزایش تولید و عرضه از جمله اهداف این برنامه بوده است که روند تولید این محصولات در جدول (۱۱) نشان می‌دهد که در سال‌های اول برنامه شاهد افزایش تولید می‌باشیم ولی طی سال‌های ۸۷-۱۳۸۶ میزان تولید به شدت کاهش یافته به طوری که از ۱۶/۳ میلیون تن در سال ۱۳۸۶ به ۱۳/۴ میلیون تن در سال ۱۳۸۷ رسیده است. سطح زیرکشت طی این برنامه تقریباً ثابت نگه داشته شده است. تقویت صادرات محصولات باغی یکی دیگر از اهداف این برنامه بوده است. طبق جدول (۶) می‌توان بیان داشت که حجم و ارزش صادرات محصولات باغی طی سال‌های اول برنامه چهارم توسعه افزایش و در سال آخر کاهش یافته است به طوری که حجم صادرات محصولات باغی طی سال ۸۷-۱۳۸۶ از ۹۸۹/۹ هزار تن (۱/۹ میلیارد دلار) به ۷۵۹/۲ هزار تن (۱/۴ میلیارد دلار) کاهش یافته است. این در حالی است که سهم وزنی و ارزشی این محصولات از صادرات کل محصولات کشاورزی طی برنامه چهارم توسعه روندی کاهشی داشته است. در ادامه عملکرد کمی زیربخش باغبانی طی برنامه چهارم توسعه به شرح جدول (۱۲) آمده است.

جدول (۱۲) - عملکرد اهداف توسعه باغات طی برنامه چهارم توسعه (۸۷-۱۳۸۴) (هکتار- هکتار- درصد)

ردیف	سال	توسعه			اصلاح			جایگزینی	
		برنامه	عملکرد	درصد تحقق برنامه	برنامه	عملکرد	درصد تحقق برنامه	برنامه	عملکرد
۱	۱۳۸۴	۴۹۵۵۲	۶۵۸۴۳	۱۳۲	۳۴۰۶۸	۸۶۵۶۴	۲۵۴	۱۰۱۰۱	۸۸۶۳/۲
۲	۱۳۸۵	۴۰۷۴۸/۶	۷۹۷۲۹/۶	۱۱۲	۵۰۸۷۲	۱۱۶۸۳۱/۴	۲۲۹	۱۵۲۹۲	۱۳۸۷۲/۲
۳	۱۳۸۶	۱۰۳۳۰۶	۷۳۱۹۵/۶	۷۱	۶۸۰۶۹	۱۰۹۷۷۳	۱۶۱	۲۰۳۲۷	۱۵۸۰۷/۶
۴	۱۳۸۷	۱۴۵۶۸۲	۸۳۹۲۲	۵۷/۶	۹۲۲۹۱	۱۳۱۶۶۶/۸	۱۴۲/۷	۲۹۷۰	۳۰۸۷۳/۸
	جمع	۳۶۹۲۸۸/۵	۳۰۲۶۹۰/۲	۸۱/۲	۲۴۵۳۰۰	۴۴۴۸۱۵/۲	۱۸۱	۴۸۶۹۰	۶۹۱۱۶/۸

مأخذ: معاونت باغبانی، وزارت جهاد کشاورزی، ۱۳۸۷.

توضیح: کاهش سطح توسعه در سال ۱۳۸۷ به دلیل بروز خشکسالی و سرمازدگی در سال ۱۳۸۶ می‌باشد.

طبق آمارهای جدول (۱۲) می‌توان بیان داشت که طی سال‌های ۸۷-۸۴ به میزان ۸۱/۲ درصد از طرح توسعه باغات جدید در سطحی معادل ۳۰۲/۷ هزار هکتار محقق شده است. کمترین میزان درصد تحقق برنامه مربوط به سال ۱۳۸۷ (۵۷/۶ درصد) بوده که دلیل عمده آن عدم تأمین منابع مورد نیاز اعلام شده است.^۱

۳-۴. برنامه‌های تجاری

طبق ماده ۱۳۲ برنامه پنجم توسعه، به منظور اقتصادی و رقابتی کردن تولید و افزایش صادرات محصولات کشاورزی، ساماندهی مدیریت منابع، حفاظت از منابع پایه و ارزش افزایی و تکمیل زنجیره ارزش محصولات کشاورزی لازم است اقدامات زیر صورت پذیرد:

- حمایت از تولید محصولات کشاورزی در قالب جبران بخشی از یارانه سود و کارمزد تسهیلات بانکی، کمک‌های بلاعوض، پرداخت یارانه و سایر مشوق‌ها منوط به رعایت الگوی کشت بهینه ملی - منطقه‌ای و ضوابط و مقررات مصوب وزارت جهاد کشاورزی و معاونت‌ها.

- میزان تعرفه واردات محصولات کشاورزی بر اساس حمایت از تولید داخل و رعایت حقوق تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان توسط دولت تعیین می‌شود.

- برقراری تعرفه سهمیه‌ای و زمانی برای کالاهای اساسی کشاورزی شامل میزان سهمیه، تهیه و ابلاغ زمان ورود و مقدار تعرفه داخل و خارج از سهمیه به پیشنهاد وزارت جهاد کشاورزی و با همکاری وزارت بازرگانی و معاونت‌ها.

تبصره - سهمیه این موضوع از طریق بورس کالا عرضه خواهد شد.

- عملیات تولید، فرآوری، ذخیره‌سازی، قرنطینه و بازاریابی محصولات، نهاده‌ها و کالاهای کشاورزی نوپدید، ارایه خدمات نوین کشاورزی، عاملین و گواهی‌کنندگان فرآیندها بر اساس ضوابط، مقررات و استانداردهایی خواهد بود که توسط وزارت جهاد کشاورزی در سال اول برنامه تهیه و به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

^۱ سند توسعه بخش کشاورزی و منابع طبیعی (برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جمهوری اسلامی ایران)

۵. چالش‌های زیربخش باغبانی

با وجود قابلیت‌ها و امکانات قابل توجه زیر بخش باغبانی، چالش‌های زیادی پیش روی اقتصاد باغبانی ایران وجود دارد که برخوردهای سیاسی، منطقه‌ای و کلی، مانع مهمی در این زمینه می‌باشد.

به طور کلی محدودیت‌ها و تنگناهای اصلی زیربخش باغبانی را می‌توان به شرح زیر خلاصه نمود:

- پایین بودن عملکرد در واحد سطح محصولات باغی در مقایسه با سایر کشورها و استعدادهای موجود؛
- بالا بودن ضایعات کمی و افت کیفی محصولات باغی در مراحل برداشت تا مصرف؛
- منطبق نبودن ظرفیت و ساختار صنایع تبدیلی، نگهداری و بسته‌بندی کشور با الزامات تولید محصولات باغی برای عرضه به بازارهای جهانی؛
- ضعف و نابسامانی در نظام بازرگانی محصولات باغی به ویژه در صادرات و توسعه بازارهای خارجی؛
- فقدان نظام علمی و فراگیر مطالعات، تولید آمار و اطلاعات و اطلاع‌رسانی در زمینه فعالیت‌های باغبانی؛

- کمبود منابع سرمایه و سرمایه‌گذاری در زیر بخش باغبانی؛
- ضعف و عدم استقرار نظام تولید نهال استاندارد از نظام تجاری؛
- منطبق نبودن ساختار و امکانات نظام استاندارد و کنترل کیفی و بهداشتی محصولات باغی با الزامات و استانداردهای عرضه محصول در بازارهای مصرف داخلی و جهانی؛
- ناکافی بودن منابع آب تأمین شده و اختصاص یافته برای توسعه کشت محصولات باغی در مقایسه با عرصه موجود و تقاضای جامعه؛

- منطبق نبودن ظرفیت‌ها و زیرساخت‌های حمل و نقل کشور با الزامات و استانداردهای بازاررسانی و عرضه محصولات باغی به بازارهای جهانی؛
- ضعف دانش و مهارت‌های فنی بهره‌برداران از نظر کاربرد و یافته‌های جدید برای تولید محصولات باغی؛

- پایین بودن تنوع فرآوری و بسته‌بندی محصولات باغی؛
- منطبق نبودن واریته و ارقام بسیاری از باغات موجود با نیاز و تقاضای بازارهای صادراتی؛

- کمبود نیروی ماهر و متخصص مرتبط با فعالیت‌های باغبانی در عرصه‌های بهره‌برداری، تحقیق، مشاوره و اجرا؛

- نازل بودن سطح و ضریب مکانیزاسیون در فعالیت‌های باغبانی؛

- نارسایی در تأمین و عرضه به‌هنگام و کافی نهاده‌های باغبانی.

در ادامه نگاهی اجمالی بر عمده‌ترین چالش‌های این زیربخش خواهیم داشت.

۵-۱. چالش‌های تولید

یکی از مشکلات زیربخش باغبانی در سال‌های اخیر، به زیرکشت بردن زمین‌هایی است که از نظر اقلیمی تناسبی با احداث باغ ندارند. بررسی میزان پرداختی بیمه به دلایل مختلف از جمله سرمازدگی می‌تواند به عنوان یک شاخص برای اثبات این ادعا مطرح باشد. بررسی‌ها طی سال‌های ۸۵-۱۳۸۰ نشان می‌دهد که در زیربخش باغبانی حدود ۷۸ درصد از مجموع غرامت‌های پرداختی صندوق بیمه محصولات کشاورزی را سرمازدگی و یخبندان تشکیل می‌دهد. بادام‌کاری‌ها، حدود ۱۴ درصد غرامت سرمازدگی و یخبندان در سال‌های مذکور را دریافت داشته‌اند که حدود ۲۸ درصد غرامت مذکور به باغات بادام استان چهارمحال و بختیاری تخصیص یافته است.^۱

آمارهای وزارت جهاد کشاورزی نشان می‌دهند که سطح زیرکشت باغات کشور از ۱۷۷۲/۸ هزارهکتار در سال ۱۳۸۶ به ۱۳۳۶۵ هزار هکتار در سال ۱۳۸۷ افزایش یافته است. با توجه به متوسط میزان مصرف آب یک هکتار باغ که تقریباً با یک هکتار برنج برابری می‌کند و با این تفاوت که باغ در زمان طولانی‌تری این مقدار آب را مصرف می‌کند، این افزایش سطح زیرکشت، فشار مضاعفی را بر منابع آب وارد می‌نماید. اساسی‌ترین معضل در بخش تأمین آب، اضافه برداشت در برخی از مناطق است که آنها را به مناطق ممنوعه تبدیل کرده است. این در حالی است که سازه‌های توسعه منابع آب مثل سدهای ذخیره‌ای و انحرافی، سرریزها و کانال‌های اصلی به علت عدم تکمیل شبکه‌های انتقال و توزیع، پایین‌تر از ظرفیت استفاده می‌شوند.

^۱ مشکلات، چالش‌ها و سیاست‌های توسعه زیربخش زراعت و باغبانی، ۱۳۸۸

به استناد گزارش‌های منتشره توسط وزارت نیرو، سفره‌های آب زیرزمینی در اغلب دشت‌های کشور وضعیت مطلوبی ندارند. بررسی آمار و ارقام موجود از وضعیت بهره‌برداری آبهای زیرزمینی در حوزه‌های اصلی کشور نشان می‌دهد که در مقابل ۵۷/۷ میلیارد مترمکعب تخلیه آبهای زیرزمینی حدود ۵۰/۷ میلیارد مترمکعب تغذیه صورت گرفته است. به عبارت دیگر، حدود ۷ میلیارد مترمکعب بیش از میزان تغذیه، از آبهای زیرزمینی بهره‌برداری شده است به گونه‌ای که در بیشتر نواحی کشور سطح سفره‌های آب زیرزمینی به شدت افت کرده و تراز آن منفی است. بنابراین کشاورزان مجبورند برای برداشت آب از دل زمین مرتب چاه‌های عمیق‌تر حفر نمایند.

از سوی دیگر به رغم معرفی ارقام مناسب کیفی و کمی، هنوز از ارقام جدید در محصولات باغی استفاده نمی‌شود و به همین دلیل ارزش کمی و کیفی محصولات تولیدی پایین است. همچنین به دلیل عدم استفاده از تکنولوژی‌های نوین بذر و نهال، هنوز برخی از محصولات باغی (از جمله پرتقال) ارزش صادراتی واقعی خود را پیدا نکرده‌اند.

۲-۵. ریزش‌های پیش از برداشت

ریزش‌های قبل از برداشت محصول از بزرگ‌ترین مشکلات باغداران در برخی از استان‌های کشور (به ویژه استان آذربایجان غربی) می‌باشد. در برخی موارد این ریزش به ۸۰ درصد کل محصول رسیده و بدین ترتیب بخش عمده محصول در پایان دوره رشد از دست می‌رود.

همچنین ضربه وارد شده به میوه حین ریزش و صدمه دیدن متعاقب آن، امکان انبارداری میوه را به حداقل می‌رساند و با کاهش کیفیت محصول، بخش عمده‌ای از ذخایر سردخانه‌ای میوه از بین می‌رود. لذا با آموزش روش‌های پیشگیری از ریزش محصولات قبل از برداشت، می‌توان تا حدی محصولات باغی را از آسیب در امان نگه داشت.

۳-۵. ضعف زیرساخت‌ها

یکی دیگر از ضعف‌های زیربخش باغبانی، نداشتن یک شکل قوی و منسجم است. لذا اولین و اساسی‌ترین کاری که در باغبانی باید اتفاق بیفتد، شناسنامه‌دار کردن نهال و همچنین به تبع آن شناسنامه‌دار کردن باغات است.

از سوی دیگر، پایین بودن کیفیت برخی از محصولات باغی، عدم رقابت‌پذیری این محصولات در بازارهای خارجی و همچنین کاهش قیمت و در نتیجه سودآوری این محصولات در بازارهای داخلی را به دنبال خواهد داشت. از جمله دلایل پایین بودن کیفیت این محصولات می‌توان به ناکافی و نامناسب بودن زیرساخت‌های لازم برای نقل و انتقالات پس از برداشت، نامناسب بودن مراحل فرآوری و بازاریابی و فروش محصول و همچنین ناکافی بودن سطح مهارت‌ها در عملیات برداشت، حمل و نقل و بازاریابی که از مشکلات سلسله مراحل مدیریت محصولات باغی می‌باشد، اشاره نمود. علاوه بر اینها، عدم صرفه اقتصادی، وجود ناهماهنگی در تدارکات، مسایل ایمنی و بهداشتی، و محدودیت‌های مهارتی در زمینه مدیریت امور و تأسیسات سردخانه‌ای، موجب بروز مشکلات و چالش‌هایی در ایجاد توان پاسخگویی به کمیت و کیفیت مورد نیاز بازاریابی نوین امروزی شده است.

متناسب نبودن فرآیند شناسایی و واگذاری عرصه‌های ملی و دولتی مستعد با الزامات توسعه پایدار، ناکافی بودن منابع آب تأمین‌شده و اختصاص‌یافته برای توسعه کشت محصولات باغی در مقایسه با عرصه موجود و تقاضای جدید، منطبق نبودن وارسته و رقم بسیاری از باغات موجود با نیاز و تقاضای بازارهای صادراتی، طولانی بودن مسیر ورود ارقام وارداتی به عرصه‌های تولید تجاری در زیر بخش باغبانی، فقدان نظام فنی و اجرایی مدون برای اجرای طرح‌های باغبانی و نامناسب بودن زیرساخت‌های صادراتی محصولات باغبانی از دیگر مشکلات و معضلات این زیربخش می‌باشد.

همچنین قرنطینه و صدور گواهی بهداشت در کشور ما از جمله مشکلات صادرات محصولات به شمار می‌رود زیرا این مسئله در کشور ما بروکراسی اداری پیچیده‌ای دارد.

۵-۴. سیاست‌های حمایتی

نبود برنامه‌ریزی‌های اصولی برای جلوگیری از افت قیمت محصولات باغی در زمان عرضه آنها به بازار، مشکل مهمی است که موجب احساس ناامنی در میان باغداران می‌شود.

روند افزایش قیمت میوه‌های تولید داخل متأثر از نرخ بالای تورم و افزایش هزینه‌های ناشی از آن، در کنار افزایش کند نرخ ارز، در کاهش روند صادرات و افزایش سرعت واردات و تغییر تدریجی تراز تجاری کشور طی سال‌های اخیر نقش اساسی را بر عهده دارد. در شرایطی که با وجود نرخ تورم بالا، هزینه‌های

تولید هر ساله افزایش می‌یابد، صادرات مشکل‌تر می‌شود و رشد پائین افزایش نرخ ارز، موجب می‌گردد واردات هر ساله ارزان‌تر صورت پذیرد. این دو وضعیت همراه با سیاست‌های بازرگانی مانند کاهش نرخ تعرفه در نقش کمک به واردات و ضربه زنده به تولید داخلی ظاهر شده‌اند. از سوی دیگر، هر ساله هزینه‌های تولید افزایش می‌یابد در حالی که ارزش تولید و صادرات همچنان ثابت است.

لذا مهم‌ترین مسئله‌ای که در بازار محصولات باغی (میوه) اتفاق افتاده است، واردات بی‌رویه میوه از خارج است. البته لازم به ذکر است که بر اساس مصوبات هیئت وزیران و به منظور حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان، دولت می‌تواند متناسب با افزایش یا کمبود میوه با انجام تغییرات تعرفه‌ای نسبت به ایجاد تعامل در عرضه و تقاضای محصولات باغی اقدام کند.

طی برنامه چهارم توسعه در تعرفه واردات برخی از میوه‌ها^۱ تغییراتی اعمال شد که باعث به صفر رسیدن سود بازرگانی آنها گردید. در حقیقت دولت از تعرفه ورودی محصولات کشاورزی به خصوص میوه‌های خوراکی به عنوان ابزاری برای حمایت از مصرف‌کنندگان و تنظیم بازار استفاده می‌نماید و هیچ‌گونه سیاست حمایتی را برای تولیدکنندگان داخلی نداشته است و این امر موجب می‌شود که با وجود امکانات و پتانسیل‌های انواع تولید میوه در داخل کشور، تولیدات خارجی در انبارهای داخلی ذخیره شود (و بازارهای کشور از میوه‌های خارجی پر شود) و مسئولین کشور از واردات تنها به عنوان ساده‌ترین راهکار تأمین نیاز بازار در کشور استفاده کنند. ضمن آن که متأسفانه با ورود میوه خارج از فصل، فرهنگ مصرف، به تدریج تغییر خواهد کرد.

البته باید خاطرنشان نمود که افزایش واردات متأثر از قانون برنامه چهارم توسعه نیست زیرا قانون برنامه چهارم و حتی قانون تجارت مصوب در چند سال قبل از آن، موانع غیرفنی و غیرتعرفه‌ای را منع کرده است و مانعی بر تعیین تعرفه برای حمایت از تولید داخلی محسوب نمی‌شود.

در سیاست‌های تعرفه‌ای بخش کشاورزی، به خصوص باغبانی، چالش‌هایی وجود دارد که برخی از آنها عبارتند از:

^۱ موز، آناناس، نارگیل، انبه، گیلان، آلبالو و زردآلو

✓ تعرفه‌های کشاورزی بر مبنای یک راهبرد بلندمدت و پایدار بنا نشده‌اند و تابع تصمیم‌های کوتاه‌مدت سالیانه می‌باشند.

✓ نظام موجود تعرفه بسیار ساده است و هم اکنون با کاهش تعرفه‌ها در غیاب ابزارهای غیرتعرفه‌ای، حمایت منطقی از تولیدات داخلی در مقابل واردات به شدت کاهش یافته است.

✓ در وضع نرخ تعرفه‌ها و به ویژه نرخ‌های سه سال اخیر برای محصولات مختلف کشاورزی به اصل مزیت نسبی، حساسیت و توان رقابت‌پذیری محصولات کم توجهی شده است.

✓ بین تعرفه‌های ساده و وزنی شکاف عمیقی وجود دارد و سطح تعرفه‌های وزنی بسیار پایین است. بنابراین با توجه به پتانسیل‌ها و مزیت‌های کیفی و اقتصادی تولیدات محصولات باغی در کشور که تأمین‌کننده نیاز داخلی است، با تعیین تعرفه‌های ثابت به طور عمده مشکلات فعلی تولیدکنندگان و بازار حل خواهد شد و نیاز به تعیین تعرفه فعلی و مقطعی نیست چرا که با تعیین تعرفه ثابت در طول سال محصولات وارداتی قابلیت رقابت با محصولات داخلی را نخواهند داشت و البته لازم به ذکر است که این امر نیازمند تدوین و اجرای سیاست‌های حمایتی از تولیدکنندگان است.

۵-۵. چالش‌های بازاریابی

بازاریابی عبارت است از مجموعه‌ای از فعالیت‌های بازرگانی که جریان کالا یا خدمات را از تولیدکننده تا مصرف‌کننده نهایی هدایت می‌کند. این فعالیت شامل طیف وسیعی از اقداماتی نظیر خرید مواد اولیه، تولید، کنترل کیفیت، حمل و نقل و انبارداری، آماده‌سازی برای مصرف، انجماد، بسته‌بندی، تعیین قیمت، شناسایی مشتری، تبلیغات، فروش و خدمات بعد از فروش می‌باشد. اکثر محصولات کشاورزی صادراتی ایران علیرغم برخورداری از کیفیت مناسب از فقدان استراتژی مناسب بازاریابی رنج می‌برند و این از مهم‌ترین دلایلی است که به صادرات مجدد این محصولات توسط کشورهای واردکننده آن منجر می‌گردد.

اگر به فرآیند بازاریابی توجه کافی داشته باشیم، ضایعات به اندازه قابل توجهی کاهش خواهد یافت. با توجه به این که تقاضای مصرف خام محصولات کشاورزی اندک است، این دسته از کالاها باید در فرآیندی که در صنایع تبدیلی انجام می‌پذیرد، تغییر شکل یابند. محصولات نهایی صنایع تبدیلی نیز از ناحیه بازاریابی

غیر صحیح آسیب پذیرند و بازاریابی نامناسب می تواند استمرار فعالیت این قبیل صنایع را با شکست مواجه نماید.

علیرغم وفور تولید اکثر محصولات باغی در کشور، پایین بودن سهم ایران در بازارهای جهانی فرآورده های تبدیلی یک مشکل جدی است که خود بیانگر بسیاری از عوامل دیگر می باشد. پایین بودن سهم ایران به این معنی است که کالاهای ایرانی جایگاه چندانی در بازار جهانی و در الگوی مصرفی کشورها ندارند. با توجه به این که سهم ایران در این بازارها بسیار کم است، بنابراین افزایش تقاضای جهانی، منافع ناچیزی را برای کشور به همراه خواهد داشت. بنابراین ارجح است که برنامه ریزی ها متمرکز بر رشد سهم جهانی در تجارت محصولات تبدیلی کشاورزان و به ویژه محصولات باغی باشد.

پایین بودن سطح کیفی بسته بندی محصولات باغی و کمبود شرکت های بازاریابی از دیگر مشکلات باغداران می باشد که باعث شده فعالیت آنها توجیه اقتصادی لازم را نداشته باشد.

ضعف در تجارت الکترونیک، نبود نشان تجاری معتبر برای محصولات تولیدی در بازارهای جهانی و حضور دلالان و واسطه ها در بازار از دیگر مشکلات بازاریابی محصولات تولیدی کشور در بازار جهانی می باشد.

در بازار داخلی نیز نامناسب بودن وسایل حمل و نقل و راه های ارتباطی و همچنین بالا بودن هزینه های حمل و نقل و بازاریابی این محصولات از جمله مشکلات بازاریابی به شمار می روند.

استاندارد از جمله مسائلی است که واحدهای تولیدی به ناچار با آن مواجه هستند و بخش لاینفک فرآیند تولید آنها محسوب می شود. محصولات دارای نشان استاندارد این اطمینان را به مصرف کننده می دهند که کیفیت مرغوب کالا تضمین شده و مصرف آن عوارض جانبی در بر ندارد و از دوام و سلامت برخوردار است. متأسفانه در میان تولیدکنندگان ایرانی، استاندارد به عنوان یک پدیده اجباری، قانونی و هزینه زا مطرح است و کمتر واحد تولیدی، بنابر نیازهای واقعی خود تولیداتش را به سمت استاندارد شدن سوق می دهد. در حالی که اخذ سیستم های کیفیت بر اساس استانداردهای ایزو ۹۰۰۰ برای شرکت های مستقر در کشور و پس از آن ^۱ Haccp (مجموعه الزامات مربوط به سیستم مدیریت بهداشت مواد غذایی)، آنها را قادر به ورود

^۱ Hazard Analysis & Critical Control Point

به بازارهای صادراتی که رقابت شدیدی در آنها حاکم است نموده و بدین وسیله باعث حضور مؤثر و افزایش سهم این شرکت‌ها در این نوع بازارها می‌گردد.

اطلاع‌رسانی که در ایران سابقه و دامنه فعالیت محدودی دارد، نقش مهمی را در صادرات ایفا می‌کند. شناخت صحیح از بازار هدف، وضعیت اقتصادی آن کشور، جمعیت، عادت‌های غذایی، فرهنگ بومی، اطلاع از مقررات گمرکی و بهداشتی کشورهای مقصد، آگاهی و اطلاع از کشورهای رقیب در بازار مورد نظر و غیره نقش بسیار مهمی را در موفقیت در امر صادرات ایفا می‌نماید. بیشتر هزینه‌های تبلیغاتی شرکت‌های ایرانی در داخل کشور به مصرف می‌رسد و تولیدکنندگان و مؤسسات مربوط به توسعه صادرات کشور، برای اجرای طرح‌های بازاریابی برای محصولات هزینه چندانی تخصیص نمی‌دهند.

۵-۶. مشکلات صنایع تبدیلی

بسیاری از کارخانه‌های فرآوری محصولات غذایی در ایران به دلیل دارا بودن عمر زیاد، فرسوده شده‌اند و از تجهیزاتی در کارخانه استفاده می‌کنند که اکثراً وارداتی هستند. پیشرفت سریع تکنولوژی تولید و بسته‌بندی مواد غذایی، استفاده از سوخت و انرژی زیاد و کارایی پایین واحدها و عدم به روزرسانی این تجهیزات، موجب کاهش توان رقابتی محصولات تولیدی با انواع مشابه خارجی شده است.

توسعه صنعت فرآوری محصولات غذایی بدون استفاده از نیروهای متخصص امکان‌پذیر نمی‌باشد. برخی از کارخانه‌ها از متخصصان در زمینه‌های اتوماسیون، بسته‌بندی، مسائل زیست‌محیطی و مهندسی صنایع غذایی به دلیل کمبود این نیروها و یا احساس عدم نیاز به نیروی ماهر، استفاده نمی‌کنند. در نتیجه خط تولید این کارخانه‌ها به دلیل تخصص پایین تکنسین‌ها از عملکرد و راندمان خوبی برخوردار نیست.

بسیاری از کارخانه‌ها فعالیت خود را محدود به فرآوری یک محصول نموده‌اند و این بدان معناست که تنها برای چند ماه از سال کار می‌کنند.

برخی از کارخانه‌ها در محل‌هایی احداث شده‌اند که با زمین‌های کشاورزی که مواد خام آنها را تأمین می‌کنند، فاصله زیاد دارند. این امر علاوه بر افزایش هزینه‌های حمل و نقل، ریسک عدم دستیابی به مواد اولیه را افزایش داده و در کل باعث افزایش احتمال زیان می‌گردد.

۵-۷. مشکلات صادرات

یکی از نکات قابل توجه در امر صادرات محصولات کشاورزی کشور، پایین بودن قیمت صادراتی اکثر کالاهای ایرانی در مقایسه با سایر کشورها می‌باشد. به طوری که در اکثر موارد حتی در سال‌هایی که از نظر مقدار یکی از بیست کشور اول صادرکننده کالای خاصی بوده‌ایم، قیمت‌های صادراتی ما در فهرست بیست کشور اول نبوده که عمده دلایل آن به شرح زیر می‌باشد:

- محصولات باغی کشور که به بازارهای جهانی عرضه می‌گردند، معمولاً از کیفیت نسبتاً خوبی برخوردار هستند ولی فراوری اندکی بر روی آنها انجام گرفته و بیشتر به صورت فله‌ای صادر می‌شوند. این امر موجب کاهش قیمت‌های صادراتی و عدم دستیابی کشور به ارزش افزوده حاصل از فراوری می‌گردد. از طرف دیگر این روش صادرات میوه، باعث کاهش عرضه در بازارهای داخلی و افزایش قیمت برای مصرف‌کنندگان مواد غذایی در داخل می‌شود. در حالی که با حاکمیت یک سیستم کارآمد در فراوری محصولات مذکور، می‌توان این مشکل را مرتفع ساخت.
- صادرات مواد غذایی اکثراً به صورت فله و در بسته‌های بزرگ صورت می‌گیرد که موجب انتقال ارزش افزوده به واردکننده‌ای می‌گردد که اقدام به بسته‌بندی در ابعاد کوچک‌تر و بازارپسندتر نموده و کالا را به قیمتی بالاتر از حد معمول به فروش می‌رساند.

۵-۸. ضایعات

بی‌تردید فراورده‌های باغبانی عمده‌ترین تولید بخش کشاورزی در کشور ما می‌باشند. ایران، صرف‌نظر از تنوع باغات میوه، به دلیل طیف وسیع شرایط آب و هوایی از نظر تولید پسته، انار و زعفران در دنیا بی‌نظیر و در خصوص خرما، انگور، گردو، بادام، زردآلو، بعضی از انواع آلو، کم‌نظیر است. بدون تردید اگر بخش کشاورزی در مناسبات جهانی‌سازی تجارت حرفی برای گفتن داشته باشد، اولویت اول در صادرات، زیربخش باغبانی خواهد بود، اما با وجود این پتانسیل عظیم تولید محصولات باغی، محصولات عمده باغبانی کشور دارای بیشترین درصد ضایعات (۲۹ درصد) در میان محصولات کشاورزی (اعم از محصولات زراعی، دام و طیور و شیلاتی) می‌باشند.

ضایعات از جمله محصولات ناخواسته در حیات بشری و در عین حال جزء لاینفک هر فرآیند توسعه در بخش‌های مختلف از جمله کشاورزی می‌باشد. اگر چه آمارهای متفاوتی از میزان ضایعات محصولات کشاورزی ارائه می‌شود، اما به هر جهت تأثیر منفی آن بر بخش‌های تولید، بازار داخلی مصرف محصولات و حتی صادرات محصولات کشاورزی و صنایع غذایی آشکار است.

لازم به ذکر است که میزان ضایعات امروزه در کشورهای در حال توسعه به یکی از چالش‌های مشترک تبدیل شده است. هرگونه تغییری در کیفیت که منجر به غیرقابل دسترس شدن و عدم ایمنی محصول شود و در نهایت محصول کشاورزی را برای انسان غیرقابل مصرف کند، از دیدگاه سازمان خواروبار جهانی (FAO) و برنامه محیط‌زیست، ضایعات مواد غذایی تلقی می‌شود.

نامناسب بودن مواد اولیه بسته‌بندی جهت حمل و نقل، نامناسب بودن وسایل حمل و نقل محصولات کشاورزی، فقدان ماشین‌های درجه‌بندی و یا فرسوده بودن دستگاه‌های موجود از علل به وجود آورنده ضایعات محصولات کشاورزی هستند.

بررسی‌های به عمل آمده نشان می‌دهد که متوسط ضایعات محصولات کشاورزی در کشور ۱۸/۸۵ درصد است (ضایعات محصولات باغی ۲۹ درصد، زراعی ۱۸ درصد و سایر محصولات اعم از دام، طیور و شیلات به ترتیب حدوداً ۱۲ و ۷ درصد است)^۱. با عنایت به موارد فوق، مدیریت ضایعات و پسماندها در بخش کشاورزی از اهمیت خاصی برخوردار می‌باشد.

مصرف‌کننده با خرید بیش از حد محصولات کشاورزی و استفاده نکردن به موقع آن عاملی در ایجاد ضایعات تلقی می‌شود. ضمن آن که کافی نبودن وسایل نگهداری خانگی و ناهماهنگی مصرف واقعی در خانواده نیز در این امر تأثیرگذار است.

مطالعات انجام‌شده نشان می‌دهند که ضایعات و پسماندهای عادی به وجود آمده در زیربخش باغبانی می‌تواند با رعایت شرایط لازم در خوراک دام یا تولید محصولات سلولزی استفاده شده یا تبدیل به کود کمپوست گردد.

با توجه به اهمیت روزافزون محصولات مختلف درختان میوه (منجمله درختان میوه هسته‌دار شامل هلو، شلیل، گوجه، آلو، زردآلو، گیلاس و آلبالو) در الگوی مصرفی خانواده‌های ایرانی، این تولیدات باغی به

^۱ اصلاح الگوی مصرف "کاهش ضایعات محصولات کشاورزی"، ۱۳۸۸، دفتر مطالعات زیربنایی، مجلس شورای اسلامی

عنوان زیر مجموعه محصولات باغی در اقتصاد کشور از نظر اشتغال‌زایی و تأمین فرآورده‌های مختلف باغی دارای موقعیت خاصی می‌باشند. لذا لازم به ذکر است که میوه‌ها و سبزی‌ها به دلیل داشتن رطوبت زیاد فسادپذیر هستند و در دوره پس از برداشت بخش عمده‌ای از آنها (بین ۵ تا ۵۰ درصد) از بین می‌رود. جدول (۱۳) میزان ضایعات محصولات باغی را در سال ۱۳۸۷ نشان می‌دهد.

جدول (۱۳): برآورد میزان ضایعات محصولات کشاورزی (باغی) در سال ۱۳۸۷

محصول	درصد ضایعات	محصول	درصد ضایعات
گردو	۴	مرکبات	۱۸
فندق	۴	هلو	۲۰
بادام	۵	آلو	۲۰
پسته	۶	کیوی	۲۰
زیتون	۱۲	انبه	۲۰
به	۱۳	سایر میوه های تازه	۲۰
خرما	۱۵	انجیر	۲۲
انار	۱۵	گل‌ابی	۲۲
انگور	۱۵	موز	۲۳
آلبالو	۱۶	سایر انواع توت	۲۵
گیلاس	۱۶	توت فرنگی	۲۵
سیب	۱۶		
زردآلو	۱۷		

مأخذ: امنیت غذایی از دیدگاه عرضه مواد غذایی در ایران و جهان، ۱۳۸۸.

همان‌طور که در جدول (۱۳) مشاهده می‌شود، بیشترین ضایعات در محصولات باغی به انواع توت‌ها اختصاص دارد. پایین بودن مدت زمان ماندگاری و نیز حساس و آسیب‌پذیر بودن این محصولات در حمل و نقل می‌تواند از جمله دلایل بالا بودن ضایعات این گروه از محصولات به شمار آید.

کمترین ضایعات در بین محصولات باغی به میوه‌های خشک اختصاص دارد که این امر به دلیل ماندگاری و سخت بودن پوسته آنها (به عنوان محافظ) می‌باشد.

در کشورهایی که سیستم کشاورزی پیشرفته‌ای دارند، پیشرفت‌های قابل توجهی در زمینه تکنولوژی پس از برداشت صورت گرفته است. چنین عملیاتی نه تنها ضایعات این گروه از محصولات را به حداقل می‌رساند بلکه کیفیت آنها را نیز در حمل و نقل، جابجایی، انبارداری و توزیع حفظ خواهد کرد. بخش عمده‌ای از این ضایعات را می‌توان با اجرای عملیات صحیح در دوره قبل از برداشت (در باغ یا مزرعه) حذف نمود. مدیریت تغذیه، آفات و بیماری‌های گیاهی در دوره قبل از برداشت، تکنولوژی صحیح برداشت، استفاده از ترکیبات طبیعی برای کنترل ضایعات، عملیات پیش سرمادهی، سیستم‌های بسته‌بندی جدید، انبارداری صحیح (کلیه عملیات طی فرآیند انبارداری) و بالاخره حمل و نقل صحیح از مهم‌ترین راهکارهای موجود هستند که تا حد قابل توجهی میزان این ضایعات را به حداقل می‌رسانند.

بنابراین کاهش ضایعات این گروه از محصولات کشاورزی نیازمند اصلاح ساختار تولید این محصولات از باغ و مزرعه تا انبار و سپس حمل و نقل و بازرسانی و در نهایت الگوی مصرف خواهد بود. بالا بردن دانش فنی تولیدکنندگان، انبارداران، مسئولین میادین میوه و سبزی، خرده‌فروشی‌ها و در نهایت مصرف‌کنندگان از اقدامات اساسی در این زمینه می‌باشد.

میزان ضایعات محصولات کشاورزی (سبزی و میوه) با روندی افزایشی از ۴۴۷۸ هزارتن در سال ۱۳۸۱ به ۵۴۱۶ هزارتن در سال ۱۳۸۵ رسیده است که حاکی از رشد ۲۱ درصدی در میزان ضایعات طی سال‌های مذکور می‌باشد.^۱ در جدول (۱۴) میزان ضایعات سبزی و میوه طی سال‌های ۸۵-۱۳۸۱ آمده است.

جدول (۱۴): میزان ضایعات سبزی و میوه طی سال‌های ۸۵-۱۳۸۱ (واحد: هزارتن)

سال	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
سبزی و میوه	۴۴۷۸	۴۷۵۰	۴۶۱۲	۵۳۲۷	۵۴۱۶

مأخذ: امنیت غذایی از دیدگاه عرضه مواد غذایی در ایران و جهان، ۱۳۸۸.

^۱ عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸، ترازنامه غذایی جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی

از تقسیم میزان ضایعات بر جمعیت هر سال، ضایعات سرانه به دست می‌آید. به این ترتیب با افزایش جمعیت از حدود ۶۶/۳ میلیون نفر در سال ۱۳۸۱ به حدود ۷۰/۵ میلیون نفر در سال ۱۳۸۵، سرانه ضایعات محصولات میوه و سبزی کشور از ۶۷/۵۴ کیلوگرم در سال ۱۳۸۱ به ۷۶/۸۳ کیلوگرم در سال ۱۳۸۵ افزایش یافته و طی سالهای ۸۵-۱۳۸۱ از رشد ۱۳/۷۵ درصدی برخوردار بوده است^۱. در جدول (۱۵) میزان سرانه ضایعات سبزی و میوه آمده است.

جدول (۱۵): میزان سرانه ضایعات سبزی و میوه طی سالهای ۸۵-۱۳۸۱ (واحد: کیلوگرم)

سال	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
محبصول سبزی و میوه	۶۷/۵۴	۷۰/۵۷	۶۷/۴۸	۷۶/۷۷	۷۳/۸۳

مأخذ: امنیت غذایی از دیدگاه عرضه مواد غذایی در ایران و جهان، ۱۳۸۸.

ضایعات در مراحل مختلف تولید، توزیع و مصرف رخ می‌دهد. ضایعات در مراحل تولید (کاشت، داشت و برداشت) عمدتاً ناشی از عدم استفاده بهینه و به موقع از نهاده‌ها از قبیل کود، بذر، نیروی انسانی و غیره است. ضایعات مرحله توزیع در حین بازاریابی و بازرسانی رخ می‌دهد. با توجه به عرضه فصلی و تقاضای دائمی محصولات کشاورزی، کانال توزیع و بازاریابی شرایط خاصی را می‌طلبد. ضایعات مصرف نیز به فرهنگ مصرف‌کننده و نوع مصرف بستگی دارد.

۹-۵. چالش‌های گل و گیاهان زینتی در ایران

با وجود توانایی‌های بالقوه برای پرورش گل و گیاهان زینتی و برتری نسبی این محصول در مناطق تولید آن به خصوص استان مازندران و اصفهان که از مراکز اصلی تولید آن در کشور می‌باشند، میزان صادرات این محصول در مقایسه با سطح جهانی بسیار پایین بوده و نتوانسته است به جایگاه واقعی خود در بازار جهانی دست یابد. این مسئله خود ناشی از مشکلات و تنگناهای تولید و صادرات می‌باشد. شیوه سنتی تولید و عدم استفاده از فناوری جدید در تولید این محصول و عدم سرمایه‌گذاری مناسب در جهت صنعتی کردن آن، ضعف بازاریابی صادراتی نظیر ضعف بسته‌بندی و درجه‌بندی، ضعف سیستم حمل و نقل، فقدان یا

^۱عبادی و سعیدنیا، ۱۳۸۸، امنیت غذایی از دیدگاه عرضه مواد غذایی در ایران و جهان

کمبود پایانه‌های صادراتی، عدم شناخت از ساختار بازارهای مختلف خارجی و وضعیت رقبا، ضعف تبلیغات و دیگر موانع صادراتی عواملی هستند که در کاهش سهم صادرات و تجارت این محصول مؤثر هستند.

وجود موانع مختلف اقتصادی مانند گرانی نهاده‌ها، نبود امکانات کافی حمل و نقل، بروکراسی در امور بازرگانی دولتی، عوامل فنی مانند نبود وسائل و تجهیزات مورد نیاز، کمبود دانش فنی مروجین و کارشناسان کشاورزی، سطح پایین دانش فنی بهره‌برداران، عوامل اجتماعی و فرهنگی مانند سطح پایین سواد، عدم آشنائی کافی بهره‌برداران و صادرکنندگان با ویژگی و بازارهای بین‌المللی، عدم آشنائی صادرکنندگان با اقتصاد تولید و صادرات گل و گیاهان زینتی از جمله مشکلات عدیده در فرایند تولید اقتصادی و نیز صادرات گل و گیاهان زینتی است. علاوه بر این، دلالت بیشترین سهم از قیمت نهائی گل را دارا هستند و اکثر واحدها سنتی و کوچک بوده که این امر، موجب افزایش قیمت تمام شده در خدمات بازاریابی می‌شود. کمبود نقدینگی و عدم انسجام گروهی بهره‌برداران، گرانی تعرفه‌های حمل و نقل، کود و سموم مخصوص و عدم اطلاع آنها از روش‌ها و مقررات صادرات از عمده‌ترین مشکلات عوامل بازار این محصول به شمار می‌آید. هزینه‌های تولید گل در ایران زیاد است. اما تغییرات قیمت‌ها در این بخش همخوانی با تغییرات شاخص تورم ندارد^۱. به علت نوسانات شدید و ناگهانی قیمت‌های فروش محصول و بالا رفتن هزینه، تاکنون بیش از ۳۰ درصد از تولیدکنندگان با شکست مواجه شده‌اند و از عرصه این فعالیت خارج شده‌اند. لذا به نظر می‌رسد که بازاریابی صحیح محصول در داخل و خارج کشور به منظور حذف دلالت و واسطه‌های گل و توجه ویژه به امر صادرات گل از راهکارهای اساسی رفع چالش‌های تولید گل می‌باشد.

بالا بودن هزینه‌های بازاریابی به ازاء هر شاخه گل، عدم اطلاع دقیق عمده و خرده‌فروشان از محل تولیدکنندگان، نبود تشکل قوی صادراتی، عدم حمایت دولت و کمبود زیرساختارها مانند فقدان سردخانه، سیستم مکانیزه بسته‌بندی استاندارد و حمل و نقل سریع، مطمئن و مناسب از دیگر مشکلاتی است که بازار گل‌ها و گیاهان زینتی با آن روبرو هستند.

^۱ به طوری که در سال ۱۳۷۱، گل گلابول شاخه‌ای ۲۰۰۰ ریال فروخته می‌شد در حالی که بهای فروش آن در فروردین ۱۳۸۷، ۱۲۰۰ ریال بوده است (سلطان‌محمدی،

با وجود توانایی‌های بالقوه برای پرورش گل و گیاهان زینتی و برتری نسبی این محصول در مناطق تولید آن، میزان صادرات این محصول در مقایسه با سطح جهانی بسیار پایین بوده و نتوانسته است به جایگاه واقعی خود در بازار جهانی دست یابد. این مسئله خود ناشی از مشکلات و تنگناهای تولید و صادرات می‌باشد. شیوه سنتی تولید و عدم استفاده از فناوری جدید در تولید این محصول و عدم سرمایه‌گذاری مناسب در جهت صنعتی کردن آن، ضعف بازاریابی صادراتی نظیر بسته‌بندی و درجه‌بندی، ضعف سیستم حمل و نقل، فقدان یا کمبود پایانه‌های صادراتی، عدم شناخت ساختار بازارهای مختلف خارجی و وضعیت رقبا، ضعف تبلیغات و دیگر موانع صادراتی عواملی هستند که بر کاهش سهم صادرات و تجارت این محصول مؤثر می‌باشند.

آب و هوای مناسب، منابع ژنتیکی غنی، نزدیکی به بازارهای مصرف عمده و اشتغال‌زایی بالای بین ۸ تا ۱۵ نفر به طور مستقیم به ازای هر هکتار، بالا بودن بهره‌وری نهاده‌ها به ویژه آب و غیره از جمله مزیت‌های کاشت گل و گیاهان زینتی می‌باشد.

رئیس مرکز تحقیقات کشاورزی و منابع طبیعی، نابسامانی بازار، نابسامانی تشکلهای گل و گیاهان زینتی، پایین بودن سطح دانش فنی نوین، ضعف فنی سازه و تأسیسات گلخانه‌ای، عدم تولید پایدار (ضعف در زیرساخت‌های تولید)، عدم عضویت ایران در WTO، WIPO^۱ و غیره را از جمله ضعف‌های این حوزه برشمرد.

یکی از مشکلات پایه‌ای و عمده که تولید گل و گیاهان زینتی را به شدت تحت تأثیر قرار داده است، عدم توجه به کیفیت خاک و آب است. به طوری که یا پرورش‌دهندگان از این موضوع بی‌خبر هستند و یا به دلیل نمونه‌های سنگین تجزیه خاک و آب، از انجام آن خودداری می‌نمایند. با توجه به این‌که تولید محصولات باغبانی در مقایسه با محصولات زراعی بسیار گران تمام می‌شود، یکی از موانع موجود روشن نبودن بیمه محصولات می‌باشد. در حالی که محصولات زراعی مانند گندم، پنبه، چغندر قند و غیره که تولید آنها با ریسک چندانی روبه‌رو نیست، از نظر بیمه وضع بهتری دارند. همچنین بعضی از محصولات زراعی به صورت تضمینی توسط دولت خریداری می‌شوند در حالی که چنین تضمینی در مورد گل و گیاه وجود ندارد.

^۱ World Intellectual Property Organization

مشکل دیگر تهیه نهاده‌ها در بخش تولید گیاهان زینتی است که با مشکلات خاصی همراه است؛ از آن جمله می‌توان به مشکل وارد کردن بعضی از مواد گیاهی مانند قلمه، گیاه کامل، بذر و پیاز گیاه اشاره نمود که به دو گروه تقسیم می‌گردند؛ گروه اول که اکثریت را تشکیل می‌دهند افراد قدیمی و سرمایه‌دار هستند که تخصص علمی چندانی در زمینه تولید گل و گیاهان زینتی ندارند، اما به صورت زنجیره‌ای قسمت عمده بازار گل و گیاهان زینتی را در اختیار دارند. گروه دوم که تعدادشان اندک است افراد متخصص و دانش‌آموختگان رشته‌های کشاورزی هستند که اگرچه از تخصص نسبتاً خوبی برخوردار می‌باشند ولی به دلیل نداشتن تجربه و سرمایه کافی قادر به رقابت با گروه اول نیستند.

از دیگر چالش‌های تولید گل و گیاهان زینتی می‌توان به چگونگی برداشت و انتقال این محصولات اشاره نمود که بیشتر در خصوص گل‌های شاخه بریده صدق می‌کند. عدم توجه به زمان برداشت، شیوه برداشت و مرحله برداشت می‌تواند معضلاتی برای صادرات گل و گیاهان زینتی به بار آورد. چالش جدی دیگر در این زمینه چگونگی حمل و نقل می‌باشد که در اکثر موارد به سستی‌ترین شکل آن صورت می‌گیرد. نمونه بارز آن حمل بسته‌های گل با اتوبوس‌های مسافربری است که در این صورت گل‌ها دچار تنش انتقال شده و کیفیت و عمر پس از برداشت آنها کاهش می‌یابد.

۶. چالش‌های زیربخش باغبانی و نقش بانک کشاورزی در تعدیل آنها

از جمله مهمترین دستاوردهای زیربخش باغبانی می‌توان به کسب درآمد برای تولیدکنندگان، حفظ و توسعه منابع آب و خاک، بهره‌برداری بهینه از منابع تأمین میوه مورد نیاز کشور، کمک به تأمین سلامت تغذیه‌ای، توسعه صادرات محصولات غیرنفتی، تأمین ارز و ایجاد اشتغال مولد با هزینه کمتر نسبت به اشتغال ایجاد شده در سایر فعالیت‌ها اشاره نمود که از طریق طرح‌هایی چون بهبود کیفیت محصولات خشکبار صادراتی، اصلاح و توسعه باغات، اصلاح ساختار تولید، صادرات، طرح طوبی و طرح زیتون ایجاد شده است.

وضعیت مالی کشاورزان اغلب ضعیف و دسترسی آنها به اعتبارات لازم برای بازاریابی محصولات تولیدی محدود است. کشاورزان فقیر برای تهیه نقدینگی مورد نیاز جهت انجام عملیات کشاورزی و کشاورزان و افرادی که تمایل به سرمایه‌گذاری در بخش کشاورزی را دارند، متکی به تأمین مالی و تسهیلات اعتباری اغلب بانکی و به ویژه بانک کشاورزی هستند.

بنابراین بانک کشاورزی به عنوان نهاد حامی بخش کشاورزی می‌تواند در زمینه توسعه و پیشرفت این بخش نقش مثبتی ایفا نماید. این بانک با قدرت خود می‌تواند به گونه‌ای برنامه‌ریزی کند که در راستای رفع چالش‌های این بخش گام بردارد. آمارهای اداره کل نظارت بر طرح‌ها و عملیات اعتباری بانک کشاورزی حاکی از آن است که ۳۷/۹ درصد از تسهیلات پرداختی بانک کشاورزی طی سال‌های ۸۹-۱۳۸۴ به زیربخش زراعت و باغداری اختصاص داشته است. به طوری که میزان آن از ۱۹۰۴۷ میلیارد ریال در پایان سال ۱۳۸۴ به ۳۳۶۶۷ میلیارد ریال در پایان سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است. جدول (۱۶) عملکرد مصارف تسهیلات پرداختی بانک در زیربخش زراعت و باغداری را طی سالهای ۸۹-۱۳۸۴ نشان می‌دهد.

جدول (۱۶) - عملکرد مصارف تسهیلات پرداختی بانک کشاورزی به زیربخش زراعت و باغداری

در مقاطع پایان سال‌های ۸۹-۱۳۸۴

(واحد: میلیارد ریال)

شرح	۱۳۸۴	۱۳۸۵	۱۳۸۶	۱۳۸۷	۱۳۸۸	۱۳۸۹	جمع کل
زراعت و باغداری	۱۹۰۴۷	۲۳۳۷۹	۲۴۹۷۱	۲۹۶۴۸	۲۱۲۳۲	۳۳۶۶۷	۱۵۵۶۳۱
جمع کل	۴۹۸۹۴	۵۲۹۲۱	۵۵۴۱۴	۷۴۴۹۴	۶۷۷۴۹	۹۴۲۳۸	۴۱۰۱۰۳
سهم	۳۸/۲	۴۴/۲	۴۵/۱	۳۹/۸	۳۱/۳	۳۵/۷	۳۷/۹

مأخذ: اداره کل نظارت بر طرحها و عملیات اعتباری، بانک کشاورزی

آمارهای جدول (۱۶) نشاندهنده کاهش سهم تسهیلات پرداختی بانک به طرح‌های زراعت و باغداری طی سال‌های اخیر می‌باشد به طوری که سهم این زیربخش از ۳۸/۲ درصد در سال ۱۳۸۴ به ترتیب به ۴۴/۲ و ۴۵/۱ درصد در سال‌های ۱۳۸۵ و ۱۳۸۶ افزایش یافته و در سال‌های بعد (۸۸-۱۳۸۷) به ترتیب به ۳۹/۸ و ۳۱/۳ کاهش یافته و مجدداً در سال ۱۳۸۹ به ۳۵/۷ درصد افزایش یافته است.

همان‌طور که در جدول (۱۶) مشاهده می‌شود، از ابتدای سال ۱۳۸۴ (شروع برنامه چهارم توسعه) تا پایان سال ۱۳۸۹، معادل ۴۱۰۱۰۳ میلیارد ریال تسهیلات پرداختی بانک بوده است که بالغ بر ۱۵۵۶۳۱ میلیارد ریال آن به زیربخش زراعت و باغبانی اختصاص یافته است. جدول (۱۷) مبلغ و تعداد تسهیلات پرداختی به زیربخش باغبانی را تا پایان سال ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ به تفکیک نوع فعالیت نشان می‌دهد.

جدول (۱۷) - تسهیلات پرداختی بانک کشاورزی به زیربخش باغبانی در مقاطع پایان سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۹

(فقره - میلیارد ریال)

سال ۱۳۸۹		سال ۱۳۸۸		عنوان فعالیت
مبلغ تسهیلات	تعداد تسهیلات	مبلغ تسهیلات	تعداد تسهیلات	
۱۱۱/۶	۱۴۳۰۱	۳۹/۷	۳۱۲۱	چای و چای‌سازی
۳۴۶۹/۱	۹۱۸۸۹	۲۶۴۶/۶	۶۴۹۷۳	پرورش درختان میوه و تولید نوشیدنی‌ها و ادویه جات
۱۲/۵	۶۱	-	-	پرورش درخت پسته
۵/۱	۱۸	-	-	پرورش مرکبات
۱/۱	۱۹	-	-	پرورش درخت انار
۱/۰	۶	-	-	پرورش درخت خرما
۰/۹	۱۰	-	-	پرورش محصولات خشکباری (گردو، بادام، فندق و ...)
۰/۷	۱۱	-	-	پرورش درخت انجیر
۰/۴	۱۱	-	-	پرورش درخت زیتون
۰/۳۵	۱	-	-	پرورش درخت موز
۰/۳	۷	-	-	پرورش درخت سیب
۰/۲	۴	-	-	پرورش درخت انگور
۰/۱	۱	-	-	پرورش درخت گیلان و آلبالو
۲۹۵/۱	۲۵۳	۱۲۲/۴	۱۲۷	تولید فارچ خوراکی
۲۷۴/۰۴	۷۱۸۴	۱۷۶/۷	۳۹۸۹	تولید و پرورش درختان مثمر سردسیری
۱۹۰/۱	۳۷۵۹	۸۷/۹	۱۳۶۸	تولید و پرورش درختان مثمر گرمسیری
۳۸۱/۴	۷۲۵۶	۱۲۵/۴	۲۸۶۳	تولید و پرورش درختان مثمر معتدله

مأخذ: اداره کل آمار و برنامه‌ریزی، بانک کشاورزی

ادامه جدول (۱۷) - تسهیلات پرداختی بانک کشاورزی به زیربخش باغبانی در مقاطع پایان سال‌های ۱۳۸۸-۱۳۸۹

(فقره - میلیارد ریال)

۴۲۴/۱	۶۱۰۲	۱۴۰/۸	۲۴۶۰	تولید و پرورش سبزی و صیفی
۸۶/۹	۵۹۶	۵۳/۴	۴۴۵	تولید و پرورش گل
۳۰/۷	۲۱۰	۱۵/۱	۱۷۵	تولید و پرورش گیاهان زینتی (گلدانی)
۲۰/۲	۱۹۵	۱۰/۰۲	۲۲۳	تولید و پرورش میوه های دانه ریز
۴۳/۳	۵۹۰	۴۰/۹	۳۱۷	خزانه و تولید نهال
۱۲۶/۹	۴۲۶۸	۶۵/۳	۲۸۵۰	کاشت زعفران
۱۹/۹	۱۲۳	۱۷/۵	۶۶	کاشت گیاهان دارویی
۹۷۸/۲	۱۹۷۶۷	۱۱۷۹/۴	۲۲۶۶۸	کاشت سبزیجات و محصولات باغی و خزانه ای
۱۵/۳	۲۹	۱۵/۲	۴۷	کشت بافت
۶۴۸۹/۴۹	۱۵۶۶۷۱	۴۷۳۶/۳۲	۱۰۵۶۹۲	مجموع

مأخذ: اداره کل آمار و برنامه‌ریزی، بانک کشاورزی

طبق آمار موجود در جدول (۱۷)، از سال ۱۳۸۸ تا ۱۳۸۹ تعداد تسهیلات پرداختی به زیربخش باغبانی ۴۸/۲ درصد و مبلغ تسهیلات بیش از ۳۷ درصد افزایش داشته است.

وضعیت پرداختی به طرح‌های گلخانه‌ای طی سال‌های اخیر به شرح جدول (۱۸) می‌باشد.

جدول (۱۸) - عملکرد مصارف تسهیلات پرداختی بانک کشاورزی به طرح‌های گلخانه‌ای

در مقاطع پایان سال‌های ۱۳۸۸-۹۰

(واحد: فقره - میلیارد ریال)

۱۳۹۰		۱۳۸۹		۱۳۸۸		شرح
تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	تعداد	مبلغ	
۲۶۱۳	۴۰۰	۱۱۴۹۱	۲۰۷۶	۹۲۸	۴۹۴۸	طرح‌های گلخانه‌ای
۲۳۶۴۹۶	۱۵۳۹۳	۱۲۳۵۸۹۳	۹۴۲۳۸	۶۱۷۴۹	۱۳۴۹۷۳۱	کل تسهیلات
۱/۱	۲/۶	۰/۹۳	۲/۲	۱/۴	۰/۴	سهم

مأخذ: اداره کل نظارت بر طرحها و عملیات اعتباری، بانک کشاورزی

همان طور که در جدول (۱۸) مشاهده می‌شود، میزان تسهیلات پرداختی به طرح‌های مذکور طی سالهای ۱۳۸۸-۹۰ روندی افزایشی داشته است به طوری که سهم ارزشی این تسهیلات از ۱/۴ درصد در سال ۱۳۸۸ به ۲/۲ درصد در سال ۱۳۸۹ افزایش یافته است.

در ادامه مروری خواهیم داشت بر عملکرد برخی از طرح‌های در حال اجرای بانک که مرتبط با زیربخش باغبانی می‌باشند.

۶-۱. افزایش بهره‌وری آب، سیستم‌های آبیاری تحت فشار و شبکه‌های آبیاری

وزارت جهاد کشاورزی با توجه به شرایط موجود در زمینه بحران آب، از طریق سازمان‌های جهاد کشاورزی استان‌ها، مسئول توسعه سیستم‌های آبیاری و زهکشی در سطح کانال‌های درجه ۳ و ۴ بوده تا با بهبود شرایط انتقال آب، کارایی مصرف آب را بالا ببرد. در این راستا، این وزارتخانه با همکاری بانک کشاورزی اقدام به ارائه تسهیلات به منظور گسترش سیستم‌های آبیاری مدرن و تحت فشار نموده است. در جدول (۱۹) آمار عملکرد طرح‌های آبیاری تحت فشار آمده است.

جدول (۱۹) - عملکرد تسهیلات طرح‌های آبیاری تحت فشار طی برنامه چهارم توسعه (مبالغ به میلیارد ریال)

سال	۷۹-۸۴	۷۹-۸۵	۷۹-۸۶	۷۹-۸۷	۷۹-۸۸
شرح	طرح آبیاری تحت فشار	۲۴۸۵/۵	۲۵۵۵/۹	۳۱۶۸/۵۵	۳۷۸۱/۲
					۳۸۰۶/۹۲

مأخذ: اداره کل نظارت بر طرحها و عملیات اعتباری، بانک کشاورزی

همان‌طور که در متن نیز اشاره گردید، یکی از چالش‌های عمده زیربخش باغبانی ناکافی بودن منابع آب تأمین‌شده و اختصاص‌یافته برای توسعه کشت محصولات باغی در مقایسه با عرصه موجود و تقاضای جامعه می‌باشد. همچنین این روش آبیاری می‌تواند موجب افزایش بهره‌وری آب و کاهش هزینه نهاده آب مصرفی گردد. لذا پرداخت تسهیلات فوق‌الذکر می‌تواند اثرات منفی این چالش عمده بر محصولات باغی را تعدیل نماید.

طبق آمار اداره کل آمار و برنامه‌ریزی، در سال ۱۳۸۸ تعداد ۶۲۱۹ فقره تسهیلات به مبلغ ۱۰۵۱ میلیارد ریال به طرح‌های احداث سیستم آبیاری تحت فشار بارانی و تعداد ۶۸۶۱ فقره به مبلغ ۶۳۹/۹ میلیارد ریال به طرح‌های احداث سیستم آبیاری موضعی تحت فشار قطره‌ای اختصاص داده شده است.

در سال ۱۳۸۹ تعداد ۶۸۰۹ فقره تسهیلات به مبلغ ۱۲۰۲/۹ میلیارد ریال به طرح‌های احداث سیستم آبیاری تحت فشار بارانی پرداخت شده که نسبت به سال ۱۳۸۸ رشد منفی ۰/۷۶ درصدی در تعداد ولی رشد مثبت ۱۴/۴ درصدی در مبلغ را نشان می‌دهد. لذا می‌توان اظهار داشت که در سال ۱۳۸۹ این تسهیلات به واحدهای بزرگ‌تری پرداخت شده است که بیانگر صرفه اقتصادی بالاتری می‌باشد.

تعداد ۶۲۰۹ فقره طرح احداث سیستم آبیاری موضعی تحت فشار قطره‌ای در سال ۱۳۸۹ حدود ۶۵۸ میلیارد ریال تسهیلات از بانک دریافت نموده‌اند. در مقایسه با سال ۱۳۸۸ تعداد طرح‌های مذکور تحت پوشش بانک رشد منفی ۹/۵ درصدی داشته ولی از لحاظ مبلغی رشد مثبت ۲/۸ درصدی را نشان می‌دهد. بنابراین مانند طرح‌های آبیاری بارانی می‌توان بیان داشت، این طرح‌ها نیز به واحدهای بزرگ‌تر و مقرون به صرفه‌تری پرداخت شده است.

در سال ۱۳۸۹ به ۲۰۶۵ فقره طرح احداث استخر بیش از ۱۵۱/۳ میلیارد ریال تسهیلات اعطاء گردید که در مقایسه با سال ۱۳۸۸ (تعداد ۶۵۹ فقره به مبلغ حدود ۷۱/۱ میلیارد ریال) رشد بیش از صد در صد را نشان می‌دهد.

در سال ۱۳۸۹ حدود ۵/۷ میلیارد ریال تسهیلات جهت حفر و لایروبی چاه و قنات به ۴۹ طرح پرداخت گردید در حالی که این رقم در سال ۱۳۸۸ معادل ۱/۴ میلیارد ریال و تنها برای ۹ طرح بوده است.

همچنین در سال ۱۳۸۹ به ۳۰ طرح احداث سیستم آبیاری تحت فشار زیرسطحی بیش از ۴ میلیارد ریال تسهیلات اختصاص داده شد.

۲-۶. طرح طوبی

طرح طوبی با هدف اعطای تسهیلات به اشخاص حقیقی و حقوقی متقاضی سرمایه‌گذاری در طرح‌های احداث و نگهداری باغ، زراعت چوب، توسعه جنگل یا درختان مثمر و کاشت انواع درختچه‌های دارویی،

در تشویق به فعالیت باغبانی و نیز تعدیل چالش کمبود سرمایه و سرمایه‌گذاری در زیربخش باغبانی می‌تواند نقش مؤثری ایفا نماید.

البته باید به این نکته توجه داشت که طرح طوبی با آب چاه اجرا می‌شود در حالی که این طرح را تنها در ارتفاعات بالا و با استفاده از آب باران باید اجرا کرد. این امر به مرور می‌تواند بر ذخایر آب زیرزمینی اثرگذار بوده و در نتیجه اثرات زیست‌محیطی به همراه داشته باشد.

در جدول (۲۰) آمار عملکرد این طرح طی برنامه چهارم توسعه آمده است.

جدول (۲۰) - خلاصه آمار و عملکرد طرح اعتبارات طوبی طی برنامه چهارم توسعه (مبالغ به میلیارد ریال)

سال	۷۹-۸۴	۷۹-۸۵	۷۹-۸۶	۷۹-۸۷	۷۹-۸۸
شرح	طرح طوبی				
	۵۲۱/۳	۵۵۷/۸	۵۹۵/۲	۶۳۲/۶	۶۳۲/۶

مأخذ: اداره کل نظارت بر طرحها و عملیات اعتباری، بانک کشاورزی

همان‌طور که مشاهده می‌شود، روند اعطای این تسهیلات طی دوره مورد بررسی تقریباً کاهشی بوده است. در حقیقت در حال حاضر بسیاری از محصولات زراعی در زمین‌های با شیب زیاد کشت می‌شوند که این امر فرسایش شدید خاک و کاهش عملکرد را در بلندمدت به دنبال خواهد داشت. لذا چنانچه طرح طوبی در این اراضی اجرا شده و درختان مثمر و غیرمثمر در این اراضی زراعی مستقر شوند، نه تنها فرسایش کاهش می‌یابد بلکه محصولات به دست آمده از عملکرد بیشتر و در نتیجه سودآوری بالاتری برخوردار خواهند بود.

۳-۶. صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی

حسب قراردادهای عاملیت دوجانبه فی‌مابین بانک کشاورزی و وزارت جهادکشاورزی، تسهیلاتی به متقاضیان واجد شرایط تأسیس کارخانجات صنایع تبدیلی و تکمیلی پرداخت شده است. در جدول (۲۱) عملکرد تسهیلات یارانه‌دار طرح‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی آمده است.

جدول (۲۱) - عملکرد تسهیلات یارانه‌دار طرح‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی کشاورزی طی برنامه چهارم توسعه (مبالغ به میلیارد ریال)

سال	۷۹-۸۴	۷۹-۸۵	۷۹-۸۶	۷۹-۸۷	۷۹-۸۸
شرح					
طرح صنایع تبدیلی و تکمیلی	۸۲۹/۹	۸۲۹/۹	۱۰۳۰/۲۶	۱۲۳۰/۶۳	۱۴۲۴/۶۶

مأخذ: اداره کل نظارت بر طرحها و عملیات اعتباری، بانک کشاورزی

یکی از چالش‌های زیربخش باغبانی که پیش‌تر به آن اشاره گردید، منطبق نبودن ظرفیت و ساختار صنایع تبدیلی، نگهداری و بسته‌بندی کشور با الزامات تولید محصولات باغبانی برای عرضه به بازارهای جهانی می‌باشد. لذا لازم است با توجه به پتانسیل تولید در هر منطقه و نیز با توجه به بازارهای صادراتی و وارداتی کشور، این طرح‌ها اولیت‌بندی شوند.

پایین بودن تنوع فراوری و بسته‌بندی محصولات باغی چالش دیگری است که زیربخش باغبانی کشور با آن روبروست. بنابراین بانک کشاورزی با مدیریت مناسب در این راستا می‌تواند صنایع تحت پوشش خود را در مسیر مطلوب‌تری هدایت نماید.

مطابق آمار دریافتی از اداره کل آمار و برنامه‌ریزی بانک کشاورزی، کل تسهیلات پرداختی به بخش صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات باغی در سال ۱۳۸۹ حدود ۴۳۱۴/۲۵ میلیارد ریال بوده است که در مقایسه با سال ۱۳۸۸ (حدود ۳۱۰۸/۹۷ میلیارد ریال) رشد ۳۸/۸ درصدی را نشان می‌دهد. جدول (۲۲) تسهیلات پرداختی به صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات باغی را در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ نشان می‌دهد.

جدول (۲۲) - تسهیلات پرداختی به طرح‌های صنایع تبدیلی و تکمیلی محصولات باغی (مبالغ به میلیارد ریال)

۱۳۸۹		۱۳۸۸		سال	شرح
مبالغ پرداختی	تعداد تسهیلات	مبالغ پرداختی	تعداد تسهیلات		
۴۷/۷۹	۱۸	۱۳/۸۲	۷		آب‌گیری و شیرگیری از میوه‌جات و سبزیجات
۱۶۴/۲۴	۱۵	۵/۰۲	۴		تولید و بسته‌بندی مواد غذایی به صورت مایع (آبمیوه، شربت و شیر)
۶۶/۴۰	۳۸	۲۳/۰۶	۱۳		تولید و فرآوری کشمش و خرما
۱۶۶/۹۳	۹۵	۱۲۷/۶۲	۶۲		درجه‌بندی و بسته‌بندی میوه‌جات و سبزیجات
۶/۲۲	۵	۳/۱۴	۵		استخراج عصاره‌های گیاهی
۱۰۱/۳۹	۶۶	۱۵/۵۳	۹		انجماد و خشک کردن میوه‌جات و سبزیجات
۹/۱۰	۴	۲/۰۰	۲		انواع اسانس و سایر افزودنیهای مواد غذایی (اسانس گیاهی و ...)
۷۱/۷۹	۷۱	۳۷/۰۹	۵۲		پاک کردن و درجه‌بندی و بسته‌بندی پسته
۸۹/۲۳	۵۰	۵۶/۸۸	۲۷		پاک کردن و درجه‌بندی و بسته‌بندی خرما
۳۴۶۹/۱۴	۹۱۸۸۹	۲۶۴۶/۶۵	۶۴۹۷۳		پرورش درختان میوه و درختان دانه‌های آجیلی و محصولات نوشیدنی و محصولات ادویه‌ای
۲۳/۸۸	۶	۳۹/۹۲	۵		تولید اسلایس و چیپس و پودر و ... (میوه‌جات و سبزیجات)
۴/۵۰	۲	۱۶/۳۳	۳		تولید انواع کنسانتره میوه (به جز کنسانتره مرکبات)
۲۲/۷۲	۱۵	۵/۰۰	۱		تولید کمپوت میوه‌جات و سبزیجات
۳۸/۱۳	۶۷	۰/۲۴	۳		تولید کمپوست
۲۲/۰۶	۱۲	۴/۰۷	۳		تولید کنسانتره میوه‌جات و سبزیجات
۱۰/۷۳	۹	۱۱۲/۶۰	۲۶		عمل‌آوری و حفاظت میوه‌ها و سبزی‌ها از فساد، به جز پسته و خرما
۴۳۱۴/۲۵	۹۲۳۶۲	۳۱۰۸/۹۷	۶۵۱۹۵		جمع کل

مأخذ: اداره کل آمار و برنامه‌ریزی، بانک کشاورزی

همان‌طور که در بخش صنایع تبدیلی بیان شد، طبق آمار وزارت جهادکشاورزی تا پایان سال ۱۳۸۸، ۹۰۷ واحد صنایع تبدیلی و تکمیلی در زیربخش باغبانی با سرمایه ۳۷۰۳/۴۳ میلیارد ریال مشغول به فعالیت بوده‌اند. با مقایسه این آمار و تسهیلات پرداختی بانک در سال ۱۳۸۸ و همچنین بدون درنظر گرفتن آمار مربوط به صنایع تبدیلی و تکمیلی اعلام شده توسط وزارت صنایع و معادن (با اشتغال بیش از ۵۰ نفر)

می‌توان اظهار نمود که در سال مذکور بیش از ۸۶/۲ درصد سرمایه مورد نیاز در این زمینه توسط بانک کشاورزی تأمین مالی شده است.

۶-۴. مکانیزاسیون

کوچک و پراکنده بودن اراضی کشاورزی در کشور، فرسوده بودن بسیاری از ماشین‌آلات و ادوات کشاورزی، عدم تناسب قیمت ماشین‌آلات کشاورزی با قیمت محصولات کشاورزی، دانش علمی کم کشاورزان، فقدان تعمیرگاه‌های سیار و ثابت، عدم تناسب ماشین‌آلات خارجی با وضعیت و شرایط آب و هوایی کشور و بالا بودن سن شاغلان در بخش کشاورزی از مهم‌ترین مشکلات و چالش‌های بخش کشاورزی در ایران می‌باشد. توسعه مکانیزاسیون متناسب با سیاست‌های کلان بخش کشاورزی و همگن با برنامه‌های باغی موجب می‌گردد میزان ضایعات محصولات در زمان برداشت و جابجایی و همچنین هنگام فرآوری در کارخانجات صنایع تبدیلی کاهش یابد و از این طریق امکان حضور در عرصه رقابت جهانی فراهم گردد. در جدول (۲۳) آمار عملکرد بانک در زمینه مکانیزاسیون ارائه شده است.

جدول (۲۳) - تسهیلات اعطایی بانک کشاورزی در زمینه مکانیزاسیون^۱ طی برنامه چهارم توسعه

(مبالغ به میلیارد ریال)

سال	۷۹-۸۴	۷۹-۸۵	۷۹-۸۶	۷۹-۸۷	۷۹-۸۸
شرح	۱۴۹	۱۴۹	۲۸۱/۴۳	۴۱۳/۸۶	۵۳۰/۲۴
طرح توسعه مکانیزاسیون					

مأخذ: اداره کل نظارت بر طرحها و عملیات اعتباری، بانک کشاورزی

طبق آمار وزارت جهاد کشاورزی، میزان تأمین تراکتور باغی از ۷۶۲ دستگاه در سال ۱۳۸۷ به ۸۰۶ دستگاه در سال ۱۳۸۸ رسیده و برابر ۵/۸ درصد رشد داشته است. نازل بودن درجه و ضریب مکانیزاسیون در فعالیتهای باغبانی از جمله چالش‌های موجود در زیربخش باغبانی می‌باشد. منظور از درجه مکانیزاسیون، مقدار عملیات مکانیزه انجام شده به کل عملیات مکانیزه مورد نیاز می‌باشد به عبارت دیگر، نسبت سطحی که در آن عملیات مکانیزه انجام شده به کل سطح. ضریب مکانیزاسیون نیز شاخصی است که

^۱ این تسهیلات شامل طرح‌های توسعه مکانیزاسیون و خرید تراکتور و کمباین می‌باشد.

کیفیت را در مکانیزاسیون بررسی می‌کند و عبارتست از نسبت مجموع کل توان کشتی موجود به مجموع کل سطح زمین‌های زراعی که مقدار تحقق‌یافته آن در سال ۱۳۸۷، معادل ۱/۰۱ اسب بخار در هکتار بوده که در مقایسه با سال ۱۳۸۶ (۰/۹۲ اسب بخار در هکتار) رشدی بیش از ۹/۸ درصد را نشان می‌دهد. در جدول (۲۴) درجه مکانیزاسیون در فرآیند تولید محصولات باغی برای سال‌های ۱۳۸۶ و ۱۳۸۷ آمده است.

جدول (۲۴) - درجه مکانیزاسیون در فرآیند تولید محصولات اساسی

(درصد)

نوع عملیات				سال	
برداشت	داشت	کاشت	خاک‌ورزی	شرح	
۰	۳۶	۲۹	۵۴	تا پایان سال ۸۶	میانگین درجه مکانیزاسیون
۰	۳۶	۳۰	۵۸	سال ۸۷	محصولات باغی

مأخذ: وزارت جهاد کشاورزی

همان‌طور که در جدول (۲۴) مشاهده می‌شود، درجه مکانیزاسیون در زیربخش باغبانی پایین بوده و در مرحله برداشت این درجه صفر می‌باشد.

۶-۵. احیای اراضی، استقلال اقتصادی و امنیت غذایی توسط شرکت توسعه و عمران اراضی

بانک کشاورزی

بانک کشاورزی تنها بانک تخصصی در بخش کشاورزی و تأمین‌کننده بخش اصلی اعتبارات برای توسعه کشاورزی در کشور است که به منظور پیشگامی در جهت ایجاد اعتماد برای جلب سرمایه‌های بخش خصوصی و هدایت صحیح آنها، جهت‌دهی اعتبارات بانکی و استفاده بهینه از منابع فوق‌الذکر، همچنین به کارگیری تکنیک و روش‌های پیشرفته و در نهایت سرعت بخشیدن به اینگونه برنامه‌ها، اقدام به تأسیس شرکت توسعه و عمران اراضی کشاورزی (بانک زمین) در قالب سرمایه‌گذاری مستقیم نموده است. در جدول (۲۵) آمار عملکرد تسهیلات اعطایی بانک زمین بیان شده است.

جدول (۲۵) - عملکرد تسهیلات اعطایی بانک زمین طی برنامه چهارم توسعه (مبالغ به میلیارد ریال)

سال	۷۹-۸۴	۷۹-۸۵	۷۹-۸۶	۷۹-۸۷	۷۹-۸۸
شرح	۳/۸	۳/۹	۷/۴۸	۱۱/۰۵	۳۸/۱
طرح احیاء و توسعه اراضی					

مأخذ: اداره کل نظارت بر طرحها و عملیات اعتباری، بانک کشاورزی

از آنجا که اراضی شیب‌دار قابلیت کاشت برخی از درختان مثمر را دارند، در صورت مناسب بودن شرایط اقلیمی، مطلوب است این اراضی بیشتر به کشت محصولات باغی اختصاص یابد. بدین ترتیب نه تنها تولید این زیربخش افزایش می‌یابد، بلکه مانع از فرسایش خاک شده و موجب می‌شود که از اراضی موجود بیشترین بهره‌وری حاصل گردد.

۶-۶. صندوق بیمه

صندوق بیمه کشاورزی همواره با تأمین پوشش حمایتی برای انواع محصولات کشاورزی، دام، طیور، زنبور عسل، کرم ابریشم، آبزیان پرورشی، طرح‌های جنگل‌داری، مرتعداری و آبخیزداری در مقابل خسارتهای ناشی از سوانح و حوادث قهری نظیر تگرگ، طوفان، خشکسالی، زلزله، سیل، سرمازدگی، یخبندان، آتش‌سوزی، صاعقه، آفات و امراض نباتی عمومی و قرنطینه‌ای و امراض واگیر حیوانی عمومی و قرنطینه‌ای توانسته است در راستای اهداف و سیاست‌های بخش کشاورزی گام بردارد.

صندوق بیمه کشاورزی فعالیت خود را در زیربخش باغبانی از سال زراعی ۷۶-۱۳۷۵ با بیمه دو محصول انگور و خرما در سطحی معادل ۱۰۰۲ هکتار آغاز نمود و اکنون با گذشت ۱۴ سال از زمان اجرای طرح بیمه محصولات باغی، عملکرد صندوق بیمه از مرز ۴۰۰ هزارهکتار گذشته و تعداد محصولات باغی زیرپوشش نیز به ۴۲ محصول رسیده است.

پوشش بیمه‌ای عامل خطر خشکسالی در این زیربخش از سال زراعی ۷۸-۱۳۷۷ با اجرای بیمه چای در استان‌های شمالی کشور آغاز و به تدریج به محصولات دیگری همچون زعفران، انگور دیم، بادام دیم، زیره سبز، گل محمدی آبی و دیم، انجیر دیم و فندق دیم تعمیم داده شده است.

برای هر محصول گزینه‌های متعدد بر حسب میانگین تولید در واحد سطح و مناطق مختلف کشور در قالب بیمه‌های عمومی و یا تکمیلی ارائه گردیده که در مجموع ارائه ۳۴۴ گزینه، حق انتخاب مطلوبی را برای تولیدکنندگان در بیمه نمودن باغ‌ها فراهم نموده است.

عوامل خسارت‌زای قهری تحت پوشش در زیربخش باغبانی ۲۵ عامل خطر می‌باشد که برای هر محصول متغیر بوده و هر محصول از ۶ تا ۱۴ عامل را شامل می‌شود.

محصولات باغی تحت پوشش صندوق بیمه کشاورزی عبارتند از آلبالو، آلو، انار، انجیر، انگور، بادام، پرتقال، پسته، توت‌فرنگی، چای، خرما، زردآلو، زرشک، زعفران، زیتون، زیره‌سبز، سیب، عناب، فندق، کیوی، گردو، گریپ‌فروت، گل رز، گل گلابی، گل محمدی، گل میخک، گلابی، گوجه‌سبز، گیلاس، لیلیوم، لیموترش، لیموشیرین، موز، نارنگی، هلو، شلیل و شفتالو.

آمارها نشان می‌دهند که سطح کل باغات بیمه‌شده در سال زراعی ۸۸-۱۳۸۷ در کشور معادل ۳۷۲۵۲۷ هکتار بوده است که با توجه به این که کل سطح زیرکشت باغات کشور در سال مذکور ۲۵۶۴۷۱۴ هکتار بوده است، لذا می‌توان بیان داشت تنها ۱۴/۵ درصد سطح باغات کشور تحت پوشش بیمه می‌باشد. از بین محصولات تحت پوشش بیمه، خرما با ۸۴۵۳۱/۱ هکتار، پسته با ۷۲۵۸۴/۲ هکتار، انگور با ۴۲۲۷۶/۶ هکتار و سیب با ۳۷۰۵۶/۲ هکتار به ترتیب بیشترین سطح بیمه شده را در بین محصولات باغی به خود اختصاص داده‌اند.

میزان حق بیمه دریافتی و غرامت پرداختی این صندوق طی سال‌های برنامه چهارم توسعه در زیربخش باغبانی به شرح جدول (۲۶) می‌باشد.

جدول (۲۶) - میزان دریافتی و پرداختی صندوق بیمه کشاورزی طی برنامه چهارم توسعه در زیربخش باغبانی (مبالغ به میلیارد ریال)

سال	شرح				
	۱۳۸۸	۱۳۸۷	۱۳۸۶	۱۳۸۵	۱۳۸۴
۵۲۳/۱۴	۳۲۶/۹۹	۳۲۹/۵۱	۳۴۲/۷۰	۹۵/۲۵	سهم بیمه‌گذار
۱۰۸۲/۱۶	۴۲۵/۸۵	۶۱۳/۱۹	۶۸۴/۵۸	۳۴۸/۶۶	سهم دولت
۱۶۱۶/۸۸	۱۱۷۵/۷۰	۱۰۹۱/۷۲	۱۰۴۷/۲۷	۱۲۰۲/۹۶	غرامت پرداختی

مأخذ: صندوق بیمه کشاورزی

همان‌طور که در جدول (۲۶) مشاهده می‌شود، بیشترین سهم دولت از حق بیمه دریافتی زیربخش باغبانی (۷۸/۵ درصد) در سال ۱۳۸۴ بوده است. با توجه به آمار از سال ۱۳۸۵ به بعد با کاهش سهم دولت از ۶۶/۷ درصد در سال ۱۳۸۵ به ۵۶/۶ درصد در سال ۱۳۸۷، میزان کل حق بیمه دریافتی در زیربخش باغبانی نیز از ۱۰۲۷/۲۸ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۵ به ۷۵۲/۸۴ میلیارد ریال در سال ۱۳۸۷ کاهش یافته است. پس از آن با افزایش سهم دولت به ۶۷/۴ درصد در سال ۱۳۸۸، میزان حق بیمه دریافتی نیز در آن سال به ۱۶۰۵/۳ میلیارد ریال افزایش یافته است. بنابراین می‌توان نتیجه گرفت که با افزایش سهم دولت در حق بیمه پرداختی، تقاضا برای بیمه محصولات باغی افزایش یافته که این امر می‌تواند در تشویق به فعالیت باغبانی و کاهش ریسک تولید این فعالیت مفید واقع شود.

۶-۷. حمل و نقل و احداث سردخانه

عدم وجود امکانات انبارداری و سردخانه در بسیاری از مراکز تولید محصولات باغی موجب فروش محصول با قیمت پایین در زمان برداشت شده است و همچنین افزایش ضایعات محصولات برداشت شده را به همراه دارد.

از سوی دیگر، نامناسب بودن وسایل حمل و نقل و راه‌های ارتباطی از مراکز تولید تا بازارهای مصرف محصول در بسیاری از مناطق کشور موجب افزایش ضایعات و یا کاهش کیفیت محصول در بازار مصرفی شده است و در برخی موارد کاهش قیمت محصول را نیز به دنبال داشته است.

لذا توجه به موارد فوق می‌تواند بخشی از مشکلات تولیدکنندگان محصولات باغی را مرتفع سازد. در این راستا بانک کشاورزی با اعطاء تسهیلات در زمینه حمل و نقل و احداث سردخانه‌ها کمک شایان توجهی به تولیدکنندگان بخش کشاورزی کرده است. در جدول (۲۷) آمار تسهیلات ارائه شده به طرح‌های حمل و نقل و احداث سردخانه در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹ به کل بخش کشاورزی اشاره شده است. لازم به ذکر است که این آمار برای زیربخش باغبانی به تفکیک موجود نمی‌باشد.

جدول (۲۷) - تسهیلات پرداختی به طرح‌های حمل و نقل و احداث سردخانه در سال‌های ۱۳۸۸ و ۱۳۸۹*

(مبالغ به میلیارد ریال)

۱۳۸۹		۱۳۸۸		سال	شرح
مبالغ پرداختی	تعداد تسهیلات	مبالغ پرداختی	تعداد تسهیلات		
۲۲۶/۳۹	۸۱	۱۴/۰۵	۱۳		خدمات سردخانه‌ای جهت نگهداری مواد غذایی
۱۴۹/۱	۳۱	۳۷/۶	۱۲		احداث سردخانه
۱۱/۵	۱۶	۲۷/۱	۲۷		انبار کردن و انبارداری
۱۷۴/۱	۱۰۲۳	۱۱۳/۳	۴۹۲		ماشین‌آلات حمل و نقل (سردخانه‌ای)
۵۶/۸	۵۶۵	۲۱/۹	۳۲۱		حمل و نقل زمینی بار (به جز راه‌آهن)
۰/۲	۳	۰/۵	۸		حمل و نقل از طریق راه‌آهن بین شهری
۲/۲	۸	۰/۳	۳		حمل و نقل دریایی و حمل و نقل در آب‌های ساحلی
۰/۰۵	۱	-	-		حمل و نقل در آب‌های داخلی
۴/۵	۴۰	۳/۱	۲۹		بارگیری و تخلیه بار
۰/۳۵	۱۴	۱/۵	۱۹		احداث جاده بین مزارع
۱۱/۶	۱۳۴	۸/۶	۱۰۱		سایر فعالیت‌های پشتیبانی حمل و نقل
۶۳۶/۷۹	۱۹۱۶	۲۲۷/۹۵	۱۰۲۵		جمع کل

مأخذ: اداره کل آمار و برنامه‌ریزی، بانک کشاورزی
 ° آمار مربوط به کل بخش کشاورزی است.

۷. نتایج و پیشنهادات

همان‌طور که در بخش‌های قبلی نیز اشاره گردید، شرایط اقلیمی و آب و هوایی ایران به گونه‌ای است که امکان تولید محصولات متنوع باغی از سردسیری تا گرمسیری را فراهم می‌آورد. با وجود پتانسیل بالای تولید این محصولات در کشور، محصولات باغی نتوانسته‌اند از لحاظ صادرات و ارزآوری به جایگاه واقعی خود دست یابند. علت این امر وجود چالش‌هایی از مرحله تولید تا عرضه و صادرات این محصولات می‌باشد. لذا در این مطالعه سعی گردید با استفاده از روش کتابخانه‌ای، نگاهی اجمالی بر مهم‌ترین چالش‌های موجود در این زیربخش صورت پذیرد.

اولین و مهم‌ترین عامل در نگاه اول، عدم سرمایه‌گذاری کافی و در نتیجه پایین بودن بهره‌وری در تولید و فرآوری محصولات باغی می‌باشد. به طور کلی کشورهای در حال توسعه معمولاً با کمبود سرمایه، که از مهم‌ترین منابع تولیدی محسوب می‌شود، مواجهند. سایر منابع تولیدی در این کشورها ممکن است فراوان بوده باشد ولی به دلیل عدم استفاده بهینه اتلاف می‌شود که نتیجه این امر بهره‌وری پایین آنهاست. لذا، برای این کشورها مهم خواهد بود که در راستای توسعه و پیشرفت، سرمایه محدودشان را طوری تخصیص دهند که اولاً سبب بکارگیری سایر عوامل تولیدی و افزایش بهره‌وری آنها گردد؛ ثانیاً منابع تولیدی در راستای تولید محصولاتی به کار گرفته شوند که دارای مزیت نسبی منطقه‌ای و ملی باشند.

آمارها نشان می‌دهند که محصولات باغی بالاترین مزیت نسبی را در بین محصولات کشاورزی ایران دارند. لذا در این بخش لازم است که به برخی محصولات صادراتی که از مزیت رقابتی مناسب برخوردارند، توجه و تأکید ویژه‌ای مبذول گردد. در ادامه راهکارهای پیشنهادی در زمینه تعدیل چالش‌های موجود در زیربخش باغبانی ارائه می‌گردد.

* در مرحله تولید لازم است به اصلاح باغ‌های قدیمی و غیرتجاری اقدام و ارقام جدید که در بازار جهانی با تقاضای خوبی روبه‌رو هستند، مورد بهره‌برداری قرار گیرند. همچنین لازم است در برنامه‌های توسعه آتی هر منطقه به تشویق کاشت درختان میوه متناسب با شرایط کشاورزی و اقلیمی آن منطقه توجه شود. عواملی چون جذابیت سرمایه‌گذاری و بهره‌وری بالا، تهیه و تأمین به موقع نهال، ارائه نهال رایگان،

اعطاء تسهیلات و ایجاد انگیزه در باغداری، کشت پذیر بودن بازار مصرف و رونق صادرات از جمله عوامل مؤثر در موفقیت چشمگیر این زیربخش می‌باشند.

* ضایعات محصولات کشاورزی به دلیل کافی نبودن تجهیزات مورد نیاز برای برداشت انواع محصولات باغی و نبود صنایع بسته‌بندی، تبدیلی و تکمیلی در نزدیکی مراکز تولید از دیگر مشکلات موجود در زیربخش باغبانی می‌باشد که موجب شده است بخشی از تولیدات به هدر رفته و حتی در مواردی سبب نابسامانی عرضه و مانعی در راه تأمین نیاز باشد. بنابراین فرآوری مازاد تولید و استفاده کامل از ظرفیت صنایع تبدیلی امری الزامی است. لذا سیاست دولت باید در راستای کاهش هزینه مبادله قرار گیرد و با ارائه تسهیلات لازم نظیر شفافیت قیمت محصولات کشاورزی، اعتبارات بانکی مناسب، حمل و نقل جاده‌ای و نیز از طریق ابزارهایی مانند کاهش سوبسید و تعیین قیمت تضمینی از ضایعات جلوگیری کند. بانک کشاورزی با اعطاء تسهیلات جهت مدرن‌سازی و یا احداث واحدهای صنایع بسته‌بندی، تبدیلی و تکمیلی در نزدیکی مراکز تولید می‌تواند در کاهش ضایعات محصولات تولیدی نقش مؤثری ایفا نماید. همچنین چنانچه به تجهیزات مورد نیاز برای برداشت و حمل محصولات باغی در قالب طرح مکانیزاسیون تسهیلات داده شود، ضایعات این محصولات می‌تواند تا حد قابل توجهی کاهش یابد.

* با توجه به بالا بودن ضریب ضایعات در زیربخش باغبانی، لذا لازم است به دنبال روش‌هایی به منظور کاهش این ضایعات بود. در این راستا مطالعات بسیاری انجام شده است که در ادامه به معرفی برخی از روش‌های اقتصادی جلوگیری از ضایعات اشاره خواهد شد:

- برنامه کنارگذاری کشت محصول: برخی از کشورهای پیشرفته از جمله اتحادیه اروپا در پیگیری سیاست خودکفایی محصولات استراتژیک و صدور آن در سایه حمایت‌های فراوان از کشاورزان با بحران مواجه شدند. زیرا علاوه بر اینکه قیمت پرداختی به کشاورزان از قیمت جهانی بالاتر بود، مازاد محصول نیز حادث شد که حتی با یارانه صادراتی نتوانستند این مازاد را از بین ببرند. بنابراین اتحادیه اروپا تصمیم گرفت برای جلوگیری از ایجاد مازاد محصول و جلوگیری از کاهش ضایعات با کشاورزان وارد گفت و گو شود و به آنها پیشنهاد نمود که مقداری از سطح زیرکشت محصول یا کل آن را در قبال پرداخت جبرانی نقدی کنار بگذارند. با اجرای این سیاست مقدار زیادی از مازاد محصول کاسته شده و در نتیجه میزان ضایعات نیز کم شد. مضافاً این که هزینه جبرانی برای دولت

کمتر از مجموع هزینه یارانه صادراتی و سایر اشکال حمایت بود. از این روش می‌توان در مورد مازاد محصولاتی که درصد بالایی از آنها همه ساله به صورت ضایعات از چرخه مصرف خارج می‌شوند، استفاده نمود. با توجه به این روش، می‌توان پیشنهاد نمود که دولت مازاد تولید محصولات باغی در مناطق مختلف را شناسایی نموده و به منظور انتقال این مازاد به مراکز مصرف و حتی پایانه‌های صادراتی امکانات و تسهیلاتی فراهم نماید. در این راستا دولت می‌تواند با سیاست‌هایی از قبیل تخفیف‌هایی در تعرفه صادراتی و یا کمک‌های مالی در هزینه حمل و نقل مشوق تولیدکنندگان باشد. همچنین با ایجاد صنایع تبدیلی و تکمیلی در مناطقی که با مازاد تولید روبرو هستند، می‌توان ضایعات را کاهش داد. بانک نیز با پرداخت تسهیلات به احداث واحدهای صنایع تبدیلی و تکمیلی، ایجاد پایانه‌های فروش و پایانه‌های صادراتی، ایجاد انبارها و سردخانه‌های نگهداری این محصولات و غیره می‌تواند نقش مثبتی ایفا نماید.

- **سیاست‌های کاهش هزینه مبادله:** طولانی بودن فاصله زمانی و مکانی رسیدن محصول به دست مصرف‌کننده از زمان برداشت، از یک سو به دلیل وجود واسطه‌های گوناگون، حمل و نقل جاده‌ای، انبارداری نامناسب، فقدان سردخانه و غیره موجب از بین رفتن بخشی از محصول شده و از سوی دیگر وجود مراحل گوناگون در انتقال محصول موجب بالا رفتن هزینه مبادله می‌گردد. در بعضی از مناطق کشور، برای مبارزه با این امر اتحادیه‌های تعاونی کشاورزان نسبت به ارائه محصول در میادین میوه و تره‌بار اقدام می‌کنند که به دلیل عدم وجود تشکل فراگیر در ایران، همه کشاورزان قادر به ارائه محصول خود از این طریق نمی‌باشند. لذا سرمایه‌گذاری در ایجاد واحدهای سورتینگ و بسته‌بندی و یا ایجاد مراکز عرضه مستقیم در نزدیکی مراکز تولید می‌تواند موجب کوتاه شدن پروسه عرضه محصول و در نتیجه کاهش قیمت تمام شده محصول گردد.

- **به کارگیری قیمت تضمینی:** سیاست تعیین قیمت تضمینی خرید مناسب باعث می‌شود که اولاً در زمان پایین بودن قیمت در بازار، منافع کشاورز به مخاطره نیفتد و ثانیاً به دلیل خرید دولت در زمان عدم خرید به قیمت مناسب از سوی بازار، محصول به صورت ضایعات از بین نرود. در سال ۱۳۸۹، برای محصولات نارنگی، انار، خرما، کشمش، انجیر خشک، برگه زردآلو، سیب، پرتقال،

لیموشیرین، لیموترش و گریپ فروت قیمت تضمینی از سوی هیئت وزیران تعیین شده است. در حقیقت قیمت تضمینی ریسک نوسانات قیمت در بازار را تعدیل نموده و به عنوان مشوقی برای تولیدکنندگان می باشد.

- **بازاریابی و کیفیت بسته بندی:** بازاریابی، زمینه جذب بیشتر محصولات کشاورزی به بازار را فراهم کرده و در نتیجه از میزان ضایعات کاسته می گردد. ارتقای تکنولوژی و افزایش کیفیت بسته بندی محصولات غذایی می تواند نقش مهمی را در ایجاد ارزش افزوده ایفا نماید. زیرا توجه به مسائلی از قبیل نور، حرارت، مواد افزودنی ضد فسادپذیری و آفات و باکتری ها، باعث می شود بازاریاب محصول را به قیمتی مناسب به فروش رساند. فروش به موقع موجب کاهش موجودی محصول در انبار، سردخانه و مزرعه شده و در نتیجه، ضایعات به حداقل می رسد. به طور کلی، ایجاد انبار و سردخانه، بهینه سازی سیستم های حمل و نقل، ایجاد پایانه های صادراتی و ... از جمله موارد دیگری هستند که می توانند در کاهش ضایعات نقش مؤثری ایفا نمایند. لذا سرمایه گذاری بانک در این راستا توجیه پذیر می باشد.

* پیش تر اشاره گردید که صادرات محصولات باغی می تواند ارزآوری قابل ملاحظه ای را برای کشور به همراه داشته باشد، اما با چالش های فراوانی روبروست. لذا نیاز به اتخاذ سیاست هایی به منظور افزایش صادرات احساس می شود. یکی از مواردی که باعث کاهش صادرات کالاها و عدم کارایی در امر تجارت می گردد، تعرفه ها و موانع غیرتجاری است. پیوستن ایران به WTO می تواند این موانع را تا حدودی کاهش دهد.^۱ رعایت بهداشت مطابق استانداردهای تعریف شده بین المللی تولید و در نتیجه بازار مصرف نیز در افزایش صادرات محصولات مؤثر می باشد. توجه به نیاز و سلیقه مشتریان در امر صادرات بسیار مهم و حیاتی است. یکی از امور بسیار مهم که امروزه در تغییر ترجیحات و سلیقه مصرف کننده در مورد یک کالا مؤثر می باشد، تبلیغات است که در این زمینه تلاش کمی صورت گرفته است. همچنین با تبلیغات می توان دامنه استفاده از محصولات را افزایش داد. بنابراین تبلیغات می تواند منحنی های مطلوبیت کشورهای مختلف

^۱ همان طور که طبق یکی از اصول موافقت نامه گات (موافقت نامه عمومی تعرفه و تجارت)، باید تعرفه ها به تدریج کاهش یابد.

را به سمت کالای تبلیغاتی متمایل نماید که واکنش کمتر مشتریان نسبت به افزایش قیمت آن کالا را به همراه خواهد داشت.

* پایین بودن کیفیت برخی از محصولات باغی، عدم رقابت‌پذیری این محصولات در بازارهای خارجی و کاهش قیمت و سودآوری آنها در بازار داخلی را به همراه دارد. لذا بکارگیری ماشین‌آلات مدرن در برداشت و حمل و نقل، بسته‌بندی و فرآوری محصولات باغی و نیز استفاده از ارقام مرغوب، می‌تواند گامی در راستای افزایش کیفیت محصولات تولیدی باشد. حمایت از بخش خصوصی برای احداث نهالستان‌های استاندارد از نظر آفات و به خصوص بیماری با نظارت واحدهای تحقیقاتی می‌تواند راهکار دیگری در راستای افزایش کیفیت محصولات تولیدی به شمار آید. در این خصوص بانک کشاورزی می‌تواند حفظ استاندارد همه جانبه در نهالستان‌های تحت پوشش خود را در اولویت‌های نظارتی قرار دهد.

* متأسفانه بخش بازاریابی بین‌المللی محصولات باغبانی به لحاظ تأثیرپذیری از مناسبات سیاسی به طور مطلوب فعالیت ندارد. حل چالش‌های کلیدی این بخش و حذف مقررات دست و پاگیر و برقراری مشوق‌های جذاب برای صادرکنندگان می‌تواند صادرات باغبانی را به یکی از منابع عمده درآمد تبدیل کند. لذا بانک کشاورزی با مشارکت در احداث پایانه‌های صادراتی برای محصولات باغی می‌تواند در توسعه صادرات کشور نقش مؤثری ایفا نماید.

* در حال حاضر تنها ۱۰ درصد از سطوح باغات میوه کشور تحت پوشش آبیاری تحت فشار می‌باشند. در صورت تبدیل یک میلیون هکتار از باغات به آبیاری تحت فشار امکان صرفه‌جویی ۱۰-۷ میلیارد مترمکعب آب وجود دارد. در این زمینه بانک کشاورزی با اعطاء تسهیلات آبیاری تحت فشار و طرح‌های آبخیزداری در راستای بهره‌وری بهینه از منابع محدود آب گامی مؤثر برداشته است.

* سطحی از باغات کشور در اختیار افراد غیرحرفه‌ای است که صاحبان آنها از آن به عنوان تفنن و تفریح بهره می‌گیرند. آموزش‌های ترویجی این باغداران می‌تواند به تدریج این باغات را به کانون‌های اقتصادی تولید تبدیل کند. همچنین، آموزش ترویجی باغداران برای زمان و شیوه مناسب برداشت، درجه‌بندی، بسته‌بندی و چگونگی حمل میوه از دیگر اقدامات مؤثر بر بهبود وضعیت باغبانی کشور می‌باشد. بانک کشاورزی می‌تواند با استفاده از کارشناسان مشاور خود در زمان اعطاء تسهیلات، از طریق صندوق بیمه

کشاورزی، زمان و شیوه مناسب برداشت، درجه بندی، بسته بندی و حمل محصولات را به متقاضیان آموزش داده و یا طی بروشورهایی آنها را راهنمایی نماید.

* یکی از عواملی که موجب ضایعات بالا در محصولات تولیدی و نیز فروش با قیمت پایین محصولات باغی می گردد، عدم وجود انبارها و سردخانه های نگهداری میوه در نزدیکی مکان های تولید این محصولات می باشد. بانک با اعطاء تسهیلات به متقاضیان احداث انبار و سردخانه های نگهداری محصولات باغی می تواند در راستای کاهش مشکلات زیربخش باغبانی گام مؤثری بردارد. بنابراین مطلوب است ابتدا استانها و مناطق عمده تولیدکننده محصولات باغی شناسایی شده و سپس تسهیلات مذکور با توجه به محصولات و استان های عمده اولویت بندی شود. لذا لازم است سرمایه گذاری بیشتری در امر تحقیقات، توسعه، آموزش و برنامه های ترویجی در مناطق مختلف صورت پذیرد تا ظرفیت سازی لازم برای سلسله مراحل مدیریت باغداری و بازاریابی انجام شود.

* مدیریت ضعیف باغی، عدم اطلاع باغداران از روش های نوین کشت، عدم استفاده از ارقام گیاهی مناسب، عدم دقت در تغذیه گیاهان، مصرف بسیار کم یا بسیار زیاد سموم، به کارگیری روش های سنتی و غیرعلمی، عدم اطلاع از روش های جدید بسته بندی، جداسازی و نگهداری مناسب و یکپارچه و مکانیزه نمودن اراضی موجب می گردد که علیرغم وجود امکانات بالقوه تولید محصولات باغی، بخش اعظمی از این تولیدات از بین بروند. بنابراین افزایش میزان دسترسی کشاورزان خرده پا و کارگاه های فرآوری محصولات به منابع مالی و اطلاعات بازار، تدوین چارچوب های مقرراتی مناسب که کنترل و هدایت مدیریت امور باغداری و کیفیت محصولات تازه را در اختیار داشته باشد، تأسیس سازمان ها و ظرفیت های مناسب و مقتضی به منظور تسهیل اجرای چارچوب های مقرراتی و سازماندهی پیشرفته کشاورزان و بهبود روش های زراعی و کاشت، داشت و برداشت از جمله عواملی است که می تواند در تعدیل چالش های زیربخش باغبانی مفید واقع شود.

* راه اندازی نظام تضمین کیفیت محصولات باغی به منظور کاهش ضایعات مربوط به تولید و مازاد ظرفیت، کاهش ضایعات مربوط به تأخیرهای زمانی عملیات پس از برداشت، کاهش ضایعات مربوط به حمل و نقل، کاهش ضایعات ذخیره سازی و نگهداری، کاهش ضایعات مربوط به فرآوری، کاهش ضایعات

مربوط به تولید محصولات معیوب ناشی از ارتقاء سواد تغذیه‌ای در کشور، از فعالیت‌های محوری در زمینه بهبود کیفیت محصولات باغی به شمار می‌آیند.

* بسته‌بندی میوه‌ها در مرحله بازاریابی اهمیت زیادی دارد به طوری که بسته‌بندی نامناسب موجب کاهش ارزش اقتصادی و غذایی میوه می‌گردد. بسته‌بندی باید به گونه‌ای باشد که طی مرحله حمل و نقل و انبارداری صدمه مکانیکی به آن وارد نشود. در حقیقت بسته‌بندی مناسب می‌تواند خسارات ناشی از فشرده‌گی، سایش، ضربه، خراش و پژمردگی را به حداقل رساند. لذا چنانچه بانک کشاورزی بر مدیریت واحدهای بسته‌بندی تحت پوشش خود نظارت مستمر داشته باشد، می‌تواند از ضایعات این بخش بکاهد.

* حمایت قیمتی سهم عمده‌ای در افزایش سود کشاورزان و حذف دست واسطه‌ها دارد، که یکی از ابزارهای آن خرید توافقی محصولات کشاورزی است که حداقل می‌تواند هزینه تولید کشاورزان را پوشش دهد. اما این راه‌حل که به گفته بسیاری از کارشناسان بهترین راه‌حل ارائه شده در طول سالیان گذشته است، به علت کمبود مراکز خرید و تأخیر در پرداخت مطالبات کشاورزان با مشکلاتی روبه‌رو شده است. در همین راستا یارانه‌های پرداختی به نهاده‌های تولیدی نیز می‌تواند نقش عمده‌ای در هزینه تولید و افزایش محصولات داشته باشد. لذا بانک کشاورزی با اعطاء تسهیلات یارانه‌دار به نهاده‌های مورد نیاز محصولات باغی می‌تواند گامی مؤثر در این زمینه بردارد.

* عوامل متعددی بر افزایش قیمت محصولات تأثیرگذار است. مهم‌ترین این عوامل هزینه‌های ناشی از حمل و نقل می‌باشد که می‌توان با ایجاد جاده‌های مناسب روستایی و افزایش وسایل حمل‌ونقل، این هزینه‌ها را کاهش داد. این امر باعث دسترسی آسان کشاورزان به مراکز خرید، حذف دست واسطه‌ها، کاهش هزینه‌های تولید و در نهایت تماس مستقیم خریدار و فروشنده می‌گردد. لذا بانک با مشارکت در طرح‌های ایجاد واحدهای سورتینگ، بسته‌بندی و پایانه‌های فروش در نزدیکی مراکز تولید، می‌تواند در این زمینه نقش مفیدی ایفا نماید.

* محصولات باغی به دلیل برخی ویژگی‌ها نیاز به بازاریابی دقیق و علمی دارند از جمله این که به دلیل فسادپذیری و از بین رفتن رنگ، طعم و عطر آن، باید محاسبه دقیق جهت انجام اموری نظیر بسته‌بندی و حمل‌ونقل آنها صورت گیرد. همچنین نسبت به وزن خود، حجم زیادی را اشغال می‌کنند. قسمت زیادی از

آن را آب تشکیل می‌دهد که در هوای خشک ایران به سرعت تبخیر می‌گردد. لذا باید در فاصله کوتاهی از زمان تولید به بازارهای مصرف برسد تا خواص و کیفیت خود را از دست ندهد. در این راستا مشارکت بانک در احداث پایانه‌های فروش، پایانه‌های صادراتی، وسایل و تجهیزات حمل و نقل و نگهداری می‌تواند مفید باشد.

* از آنجا که احداث پایانه صادراتی گل و گیاه در کشور به تازگی آغاز شده است، بنابراین با حمایت تولیدکنندگان گل و گیاه و برنامه‌ریزی برای سرمایه‌گذاری، می‌توان فعالیت این پایانه‌ها را تقویت و زمینه افزایش صادرات محصولات باغی را ایجاد نمود. با توجه به این که احداث پایانه‌های مذکور به بخش خصوصی واگذار شده است، لذا بانک کشاورزی با حمایت مالی از سرمایه‌گذاران در این زمینه می‌تواند به رونق بازار گل و گیاه کشور یاری رساند. مدت انتظار گل و گیاه در انبارهای فرودگاه و گمرک کشور همانند مدت انتظار سایر کالاهاست، این در حالی است که با توجه به ماندگاری پایین گل، شرایط انبارهای فرودگاه و گمرک برای نگهداری آنها مناسب نمی‌باشد.

* از سوی دیگر، بالا بودن قیمت گل در بازار داخلی نسبت به بازارهای خارجی موجب تشویق تولیدکنندگان به عرضه محصولات خود در داخل کشور شده است. چنانچه تولید گل در کشور انبوه، مستمر، باکیفیت و از استاندارد قابل قبولی برخوردار باشد، می‌توان با جذب بازارهای هدف، صادرات گل را افزایش داد. در این زمینه نیز بانک کشاورزی با نظارت بر کیفیت و استانداردسازی گلخانه‌های تحت پوشش خود می‌تواند دولت را در رسیدن به هدف مذکور یاری نماید.

* صندوق بیمه کشاورزی با حمایت از زیربخش باغبانی ریسک این فعالیت‌ها را کاهش داده است ولی حمایت این صندوق از واحدهای تولیدکننده گل و گیاه زینتی و گلخانه‌های تولید قارچ به نسبت کم می‌باشد. لذا لازم است تصمیم‌گیری مجدد در خصوص بیمه این گونه فعالیت‌ها صورت پذیرد.

* مطالعات نشان داده است که تقاضای جهانی به سمت محصولات سالم و ارگانیک می‌باشد. لذا به منظور حفظ جایگاه جهانی، لازم است برنامه‌ریزی و سیاست‌های لازم در کشور به منظور تولید محصولات سالم و ارگانیک صورت پذیرد. از آنجا که هنوز در بسیاری از واحدهای کشاورزی فعال در کشور، تولید به روش سنتی صورت می‌پذیرد و نیز با توجه به استفاده بسیار کم کود و سموم شیمیایی در باغات کشور، لذا می‌توان انتظار داشت که تبدیل واحدهای سنتی به ارگانیک با هزینه کمتری در کشور ما امکان‌پذیر است.

محصولاتی مانند خرما و زعفران، که ایران جایگاه جهانی ویژه‌ای در تولید آنها دارد، در حال حاضر بدون استفاده از مواد شیمیایی، تقریباً به صورت ارگانیک، تولید می‌شوند. در زمینه تبدیل اراضی سستی به ارگانیک، باغات به دلیل استفاده کمتر از مواد شیمیایی در اولویت می‌باشند. لذا لازم است سیاست‌ها و استانداردهای ارگانیک در این زیربخش در اولویت قرار گیرند. بانک کشاورزی نیز با در نظر گرفتن استانداردهای محصولات سالم و ارگانیک در طرح‌های مرتبط با زیربخش باغبانی، می‌تواند در تشویق کشاورزان و باغداران به تولید محصولات سالم و ارگانیک گام مؤثری بردارد.

* بسیاری از باغات کشور به دلیل کوچک بودن دارای صرفه اقتصادی نمی‌باشند. به همین دلیل لازم است سیاست‌هایی در راستای یکپارچگی باغات صورت پذیرد. لذا به منظور بهینه نمودن واحدهای تولیدی، افزایش بهره‌وری منابع تولید و نیز کاهش هزینه‌ها و در نتیجه افزایش سودآوری واحدها، بانک کشاورزی می‌تواند با سیاستگذاری مناسب، فعالیت‌های تولیدی (باغات) را در قالب تعاونی‌های تولید تشویق و هدایت نماید.

* همان‌طور که در بخش‌های پیشین نیز شرح داده شد، ضایعات ناشی از حمل و نقل و انبارداری نامناسب و نیز عدم وجود سردخانه کافی جهت نگهداری محصولات تا زمان عرضه به بازار از جمله مهم‌ترین چالش‌های بخش کشاورزی و به ویژه زیربخش باغبانی می‌باشد. در این راستا می‌توان پیشنهاد نمود که در زمان صدور مجوز توسط سازمان‌های مربوطه و یا ارائه تسهیلات بانکی به امکانات جاده‌ای، حمل و نقل، انبارداری و سردخانه‌ای منطقه تولید و نیز فاصله تا بازار مصرف توجه گردد.

* همچنین پیشنهاد می‌گردد اعطاء تسهیلات به طرح‌های ایجاد واحدهای سورتینگ و بسته‌بندی واقع در نزدیکی مراکز تولید که دارای ماشین‌آلات پیشرفته جهت حمل و نقل می‌باشند، در اولویت قرار گیرند.

۸. منابع

آمارنامه کشاورزی، ۱۳۸۷، وزارت جهاد کشاورزی.

پیرولی، علی، ۱۳۸۷، کشاورزی در مسیر تجارت جهانی زیر سایه بحران مدیریت، ماهنامه دام، کشت و صنعت، شماره ۱۰۲.

حاجی میررحیمی، س.د.، ۱۳۸۳، بررسی موانع و راهکارهای توسعه صادرات گل و گیاهان زینتی استان مرکزی، خلاصه مقالات اولین جشنواره و سمینار ملی گل های شاخه بریده ایران، تهران، پاکدشت، سازمان جهاد کشاورزی استان تهران.

دادرس مقدم، امیر، و منصور، زیبایی، ۱۳۸۸، ارتباط متغیرهای کلان اقتصادی و بخش کشاورزی ایران (با تأکید بر سیاست های پولی)، فصلنامه پژوهش های اقتصادی ایران، سال سیزدهم، شماره ۳۹، صفحات ۹۵-۱۱۱.

رضائیان، علیرضا، ۱۳۸۸، تحلیلی بر تولید و بازاریابی صادراتی گل و گیاه در ایران و ارائه راهبردهای مؤثر با استفاده از الگوی آمیخته بازاریابی (مطالعه موردی: استان مازندران)، بررسی های بازرگانی، شماره ۳۹، صص: ۴۸-۳۲.

روزا، اس.، ۲۰۰۵، بهبود مدیریت پس از برداشت و بازاریابی میوه و سبزیجات - مسائل و چالش های پیش روی در منطقه آسیا و اقیانوسیه، سازمان خواروبار و کشاورزی سازمان ملل متحد، بخش روش های حمایت از کشاورزی، رم، ایتالیا.

سلطان محمدی، ب.، ۱۳۸۷، بازار گل امام رضا، روزنامه اعتماد یکشنبه ۸ اردیبهشت ۱۳۸۷، شماره ۱۶۶۱.

شاکری، عباس، و میرحسین، موسوی، ۱۳۸۷، ارائه راهکارهای افزایش انگیزه سرمایه گذاری در بخش کشاورزی ایران، اقتصاد و کشاورزی، جلد ۲، شماره ۳، صفحات ۱-۲۶.

طوطیایی، عبدالحسین، و الهه، سلیمانی، ۱۳۸۸، کاهش ضایعات محصولات کشاورزی، دفتر مطالعات زیربنایی (گروه کشاورزی)، مرکز پژوهش های مجلس.

عبادی، فرزانه، و اسماعیل، سعیدنیا، ۱۳۸۸، ترازنامه غذایی جمهوری اسلامی ایران، مؤسسه پژوهش های برنامه ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، تهران.

عبادی، فرزانه، و اسماعیل، سعیدنیا، ۱۳۸۸، امنیت غذایی از دیدگاه عرضه مواد غذایی در ایران و جهان، مؤسسه پژوهش‌های برنامه‌ریزی و اقتصاد کشاورزی و توسعه روستایی، تهران.

عزیزی، جعفر، و سعید، یزدانی، ۱۳۸۳، تعیین مزیت نسبی محصولات عمده باغبانی ایران، فصلنامه اقتصاد کشاورزی و توسعه، سال دوازدهم، شماره ۴۶.

عمران، قاسمعلی، غلامرضا، امینی رنجبر، ارجمندی، و همایون، فخیم احمدی، ۱۳۸۵، مدیریت ضایعات زیربخش باغبانی (مطالعه موردی استان تهران)، اولین همایش تخصصی مهندسی محیط‌زیست.

کیانی، ش.، و م.، کافی، ۱۳۸۴، چالش‌های تولید گل بریده رز در شمال خوزستان، چهارمین کنگره علوم باغبانی ایران، دانشگاه فردوسی مشهد.

مجله دانش پژوهان، پاییز و زمستان ۱۳۸۵، شماره ۹، www.hawazah.net

مشکلات، چالش‌ها و سیاست‌های توسعه زیربخش زراعت و باغبانی (تولیدات گیاهی)، ۱۳۸۸، دفتر مطالعات زیربنایی، مرکز پژوهش‌های مجلس.

نیکوئی، علیرضا، محسن، رفعتی، و محمد، بخشوده، ۱۳۸۸، بررسی ساختار بازار و نظام بازاریابی گل و گیاهان زینتی در ایران (مطالعه موردی: بازار گل رز شاخه بریده در اصفهان)، نشریه اقتصاد و توسعه کشاورزی (علوم و صنایع کشاورزی)، جلد ۲۳، شماره ۲، صص: ۱۴۶-۱۳۴.

پیوست‌ها

کشاورزی (قانون برنامه پنجم توسعه)

ماده ۱۳۰- به منظور نیل به خودکفایی در تولید محصولات اساسی کشاورزی، اصلاح الگوی مصرف، گسترش کشاورزی صنعتی و دانش بنیان، ارتقاء ارزش افزوده بخش کشاورزی بر مبنای ملاحظات توسعه پایدار در طول سال‌های برنامه پنجم، اقدام‌های زیر انجام می‌شود:

الف- ارتقاء راندمان آبیاری از طریق اجرای عملیات زیربنایی آب و خاک، طرح‌های تجهیز و نوسازی اراضی، توسعه شبکه‌ها، زهکش‌ها و روش‌های نوین آبیاری و اجرای عملیات به‌زراعی و به‌نژادی، توسعه مکانیزاسیون و اجرای طرح‌های آبخیزداری در سطح ۸ میلیون هکتار اراضی.

ب- تحویل آب مورد نیاز کشاورزان به صورت حجمی بر اساس الگوی کشت هر منطقه و با استفاده از مشارکت بخش غیردولتی.

ج- ارتقاء شاخص بهره‌وری مصرف آب در بخش کشاورزی (افزایش تولید محصول به ازای حجم آب مصرفی).

د- فراهم کردن زمینه گسترش تدریجی مبارزه تلفیقی با آفات و بیماری‌های گیاهی، مصرف بهینه سموم، کود شیمیایی، مواد بیولوژیک و داروهای دامی و همچنین مبارزه بیولوژیکی و توسعه کشت ارگانیک، مدیریت تلفیقی تولید و اعمال استانداردهای ملی کنترل کیفی تولیدات و فرآورده‌های کشاورزی در راستای پوشش حداقل بیست و پنج درصد سطح تولید تا پایان برنامه.

ه- برون سپاری فعالیت‌های فنی- تخصصی و تصدی‌گری‌های بخش کشاورزی به بخش غیردولتی با تأکید بر بکارگیری کارشناسان تعیین صلاحیت شده عضو سازمان نظام مهندسی کشاورزی و منابع طبیعی و سازمان نظام دامپزشکی به عنوان ناظر و مشاور فنی مزارع کشاورزی و واحدهای دامی و دامپروری و آبی‌پروری، تعاونی‌ها و تشکل‌های بخش کشاورزی.

ماده ۱۳۱- به منظور حمایت از بخش کشاورزی، پایداری تولید و توسعه صادرات و رقابت‌پذیری و کاهش قیمت تمام‌شده اقدام‌های زیر انجام می‌شود:

الف- وزارتخانه‌های صنایع و معادن، وزارت جهاد کشاورزی، وزارت بازرگانی و مسکن و شهرسازی با سیاستگذاری و برنامه‌ریزی هماهنگ بر اساس تفاهم‌نامه‌ای که به تأیید معاونت می‌رسد، نسبت به حمایت هدفمند از استقرار و گسترش صنایع تبدیلی، تکمیلی و نگهداری محصولات کشاورزی توسط بخش غیردولتی در قطب‌های تولیدی اقدام کنند.

ب- ضوابط و سیاست‌های حاکم بر تنوع بخشیدن به ابزارهای حمایتی و اصلاح نظام قیمت‌گذاری محصولات کشاورزی در راستای حمایت از تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان محصولات کشاورزی با تعیین قیمت تضمینی محصولات کشاورزی جایگزین خرید تضمینی به تصویب شورای اقتصاد می‌رسد.

تبصره- الزام افزایش سالانه قیمت خرید تضمینی محصولات متناسب با نرخ تورم از ابتدای برنامه ملغی‌الاثرا خواهد بود.

ماده ۱۳۲- به منظور اقتصادی و رقابتی کردن تولید و افزایش صادرات محصولات کشاورزی، ساماندهی مدیریت منابع، حفاظت از منابع پایه و ارزش افزایی و تکمیل زنجیره ارزش محصولات کشاورزی:

الف- حمایت از تولید محصولات کشاورزی در قالب جبران بخشی از یارانه سود و کارمزد تسهیلات بانکی، کمک‌های بلاعوض، پرداخت یارانه و سایر مشوق‌ها منوط به رعایت الگوی کشت بهینه ملی- منطقه‌ای و ضوابط و مقرراتی خواهد بود که مصوب وزارت جهاد کشاورزی و معاونت خواهد بود.

ب- میزان تعرفه واردات محصولات کشاورزی بر اساس حمایت از تولید داخلی و رعایت حقوق تولیدکنندگان و مصرف‌کنندگان توسط دولت تعیین می‌شود.

ج- برقراری تعرفه سهمیه‌ای و زمانی برای کالاهای اساسی کشاورزی شامل میزان سهمیه، زمان ورود و مقدار تعرفه داخلی و خارج از سهمیه به پیشنهاد وزارت جهاد کشاورزی و با همکاری وزارت بازرگانی و معاونت تهیه و ابلاغ خواهد شد.

تبصره- سهمیه این موضوع از طریق بورس کالا عرضه خواهد شد.

د- عملیات تولید، فرآوری، ذخیره‌سازی، قرنطینه و بازرسانی محصولات، نهاده‌ها و کالاهای کشاورزی نوپدید، رایحه خدمات نوین کشاورزی، عاملین و گواهی‌کنندگان فرآیندها بر اساس ضوابط، مقررات و استانداردهایی خواهد بود که توسط وزارت جهاد کشاورزی در سال اول برنامه تهیه و به تصویب هیات وزیران می‌رسد.

ماده ۱۳۳- به منظور افزایش تولید و ارتقاء بهره‌وری و بازده در هکتار زمین‌های کشاورزی، دولت حمایت‌های حقوقی و مالی لازم را از تشکیل تشکلهای حقوقی با اولویت تعاونی‌های تولید کشاورزی در راستای اعمال مدیریت واحد یا اتخاذ سیاست‌های تشویقی برای یکپارچه‌سازی زمین‌های کشاورزی به عمل آورد.